

NUSIKALTĘ KUNIGAI XV–XVI A. ŽEMAIČIUOSE: NUO VAIKŽUDŽIO LAURYNO IKI MUŠEIKOS MAŽVYDO. BAŽNYČIOS TEISMO BYLOS KAIP ŽEMAITIJOS CHRISTIANIZACIJOS ETAPO ĮRODYMAS

S. C. Rowell

ABSTRACT

This article surveys the complex issue of the Christianisation of Žemaitija, seeking to illustrate with the aid of Church court sources (supplications to Rome from the end of the 15th century and appeals to the provincial court of appeal in Gniezno), the foundation of churches and altars which took on extra vigour from 1500 onwards until the chaos and destruction caused by the Reformation movements slowed the process of Catholic parish endowment for some time, as the limited amount of boyar disposable income was diverted elsewhere to Protestant foundations. Despite the admittedly restricted network of parish churches, and it is logical to assume that churches were built where the greater concentration of inhabitants lived, it is worth examining the emergence of Catholic practices (piety) – supplications to Rome, the cult of Corpus Christi, indulgences, the popularity of indulgenced fairs, participation in various levels of Church court activity (in Medininkai, Gniezno and Rome), parish fraternities, prevalence of Christian names, the foundation of churches, chapels and altars (with an associated rise in the level of liturgical sophistication demanded by founders, and an increase in the number of Masses being celebrated, and therefore open to attendance, in parish churches). Indeed, by the turn of the 15th and 16th centuries, when all of these factors can be seen, Catholicism was sufficiently rooted in Žemaitijan society at large that any threat to its development could arise only from internal discontentment (in other words, so-called reform movements) rather than any old (pagan) practices.

KEY WORDS: Žemaitija, conversion, Catholic Church, consistory court, appeal, Gniezno, Lithuania.

ANOTACIJA

Straipsnyje apžvelgiamas keblus žemaičių christianizacijos klausimas, remiantis bažnytinių teismų šaltiniais (XV a. pab. suplikomis į Romą ir apeliacijas Gniezno provincijos teismui), bažnyčių ir altorių steigimo raštais – tokios institucijos klestėjo Žemaitijoje nuo 1500 m. iki tol, kol fundacijų procesą sulėtino destruktivūs reformaciniai judėjimai, kai ribotą bajorų laisvą pajamų kiekį nukreipė protestantų šventyklų steigimo reikalai. Nepaisant riboto parapijų tinklo, logiška manyti, kad šventovės pastatytos ten, kur kaupdavosi didesni gyventojų skaičiai, – verta apžvelgti, kada atsiranda katalikų praktikos (pamaldumas) – dvasinių malonių prašymas (suplikos), Dievo Kūno kultas, atleidų raštų (indulgencijų) siekimas, bažnytinių švenčių populiarumas, dalyvavimas įvairiose Bažnyčios teismo instancijose – Medininkuose, Gniezne, Romoje, parapinių brolijų veikla, krikščioniškų vardų parinkimas vaikams, šventovių bei altarijų steigimas (kur laikui bėgant fundatorių liturginis išprusimas auga, žiūrint į pasirinktų šv. Mišių tipų raidą ir dažnumą). Jau XV–XVI a. sandūroje katalikybė buvo įsišaknijusi žemaičių visuomenėje tiek, kad grėsmė jos raidai galėjo kilti tik iš vidaus nepasitenkinimo (kitaip tariant, iš reformacinių judėjimų), o ne iš senų (pagoniškų) papročių. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Žemaitija, krikštas, Katalikų Bažnyčia, Konsistorijos teismas, apeliacija, Gnieznas, Lietuva.

S. C. Rowell, PhD (Cantab.), senior research officer, Lithuanian Institute of History, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, Lithuania. Email: karunakalv@yahoo.co.uk.

THE UNKNOWN LAND OF ŽEMAITIJA: THE 13th TO THE 18th CENTURIES

Acta Historica Universitatis Klaipedensis XXXIX, 2019, 169–194. ISSN 1392-4095 (Print), ISSN 2351-6526 (Online)

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/ahuk.v39i0.2121>

Septintam Žemaičių krikšto šimtmečiui įsibėgėjus, kunigaikštijos christianizacija lieka painiu istorikų tyrimo objektu, kuris toliau vertinamas anachronistiniais Reformacijos laikų supratimais, – kas yra tikrasis tikėjimas ir kada jis atsiranda. Dar visai neseniai pasirodžiusi monografija pasitelkia matematikos formule apdengtą pagyvenusį lenkų istoriografijos modelį, kurio pagrindas – geografinis atstumas tarp bažnyčių (arba parapijos spindulys) be sąsajos su (dar neiširtu) gyventojų tankumu. Vaisingesnį, daugiau kruopštaus darbo reikalaujantį, priėjimą prie krikščionybės įsišaknijimo žemaičių visuomenėje istorijos siūlo suteikia Vacio Vaivados prozopografinis-onomastinis metodas, kuriame dėmesys kreipiamas visų pirma į vietinius gyventojus, tiksliau – į žemaičių bajorų asmenvardžių pasirinkimą apytiksliai 1475–1525 m. laikotarpiu pagal 1528 m. bajorų surašymus. Tai įrodymas, kaip tikri, ne teoriniai, žmonės priėmė naujos religijos bent išorinius ženklus – vardus¹. Dar vienas istorinis šaltinis, leidžiantis suprasti, kada pačios Bažnyčios struktūros (neturint omenyje pastatų) pradėjo veikti Žemaitijoje – konsistorijos teismo bylos, kurios atskleidžia, kokie žmonės kreipėsi (arba buvo nukreipiami) į Katalikų Bažnyčios juridines instancijas vietoje (Medininkuose-Varniuose), provincijos centre (t. y. Gniezne) arba pačioje Romoje (Šventonoje Penitenciarijoje, Romos kurijoje) dėl dvasinių privilegijų arba paprastos teisybės.

Šiame apžvalginiame straipsnyje ketinama atskleisti katalikų papročių įsišaknijimą žemaičių gyvenime XV a. antrojoje pusėje – XVI a. pirmojoje pusėje, kreipiant ypatingą dėmesį į Bažnyčios teismų šaltinius nuo Varnių per Gniezną iki pat Romos kurijos. Paskui apžvelgsime vietinių gyventojų pamaldumo raidą, praplėsdami Liudo Jovaišos 2004 m. straipsnio apie religinį gyvenimą viduramžių Žemaitijoje temą, čia pabrėždami žemaičių suplikas dvasinėms malonėms gauti, žemaičių bajorų elito ir dvasininkijos dalyvavimą bažnytiniuose teismuose (Gniezne ir Varniuose), Dievo Kūno kultą, parapiinių bažnyčių įrengimą. Išvadose trumpai pakomentuosime pagonybės relikvų klausimą.

¹ BUMBLAUSKAS, Alfredas; BUMBLAUSKAS, Mangirdas. *Žemaitijos krikštas. Christianizacijos procesas XV–XVII a.* Vilnius, 2018; VAIVADA, Vacys. Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Karšuvos valsčiaus pavyzdys. In *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. Marius ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 205–219; VAIVADA, Vacys. Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Kražių valsčiaus pavyzdys. In *Ibid.*, p. 220–244; VAIVADA, Vacys. Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Telšių valsčiaus pavyzdys. In *Ibid.*, p. 245–262; VAIVADA, Vacys. Krikščionybės įsitvirtinimo Žemaitijoje XV a. pab. – XVI a. vid. klausimas: parapijų tinklo raidos ir asmenvardžių kaitos aspektas. In BARASA, Darius; ELERTAS, Dainius; MILTAKIS, Egidijus; ROWELL, S. C.; SKURDAUSKIENĖ, Jolanta; ŠČAVINSKAS, Marius; VAIVADA, Vacys. *Vertybių transformacijos: Baltijos regiono rytinė pakrantė XIII–XVIII amžiais*. Kolektyvinė monografija. Sud. S. C. ROWELL. Klaipėda, 2015, p. 138–149.

Bažnytinis teismas Žemaičių žemėje

Plačiai žinoma, kad ankstyviausių vietinių LDK vyskupijų teismo knygų jau seniai nebėra (vienintelė išimtis – Lucko vyskupijos 1475–1519 m. konsistorijos teismo knyga, saugoma Siedlcų vyskupijos archyve²), o iš viso mažai žinoma apie Medininkų vyskupijos teismo struktūros raidą. Pasak lenkų istoriko Grzegorz Błaszczko, ankstyviausias išlikęs Medininkų vyskupijos oficijolo (vyskupo pavaduotojo teisiniais reikalais) paminėjimas išlikusiame šaltinyje siekia 1503 m., praėjus beveik 90 metų po oficialaus krašto krikšto. Būtent tais metais skaitome oficijolo kanauninko Pauliaus Jonaičio iš Pšasniso (Paulus Johannis de Przasnysz) vardą; 1512 m. jis pavadintas ir vyskupo vikaru *in spiritualibus*³. Palyginimo dėlei verta pridurti, kad didesnėje už Medininkų valdas Vilniaus vyskupijoje oficijolo pareigybės buvo įkurtos 1439 m., praėjus 52 metams po „krikšto“. Šios institucijos tariamą atsiradimą Žemaičiuose galėtume kildinti iš „teisininko“ vyskupo Martyno III (1491–1512) veiksmų, bet tam nėra tiesioginių įrodymų. Visai gali būti, kad ateityje atrasime dar ankstyvesnį oficijolo paminėjimą. Kad ir kas tai būtų, jau matoma, kad pats vyskupas teisdavo nusikaltusius dvasininkus dar toli iki 1503 m. (plg. žemiau aprašytą 1476 m. Lygumų dvasininko pavyzdį), ir gali būti, kad dėl mažesnio gyventojų ir parapijų skaičiaus Medininkų vyskupams ilgesnį laiką paprastai nereikėjo oficijolo, vikaro, arkidiakono pagalbos teismo byloms išklaudyti. Galiausiai oficijolo pareigybei įsteigti ir išlaikyti reikia nemažai pajamų.

Dar vienas matomas, nors galbūt nelabai reikšmingas, skirtumas tarp Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų – bažnytinio teismo apeliacijos į provincijos, t. y. Gniezno arkivyskypystės, centrą vystymasis. Nuo paskutinio XV a. dešimtmečio Gniezno arkivyskupo teismas nagrinėjo augantį kiekį apeliacinių bylų, kurias pirma ištyrė Vilniaus vyskupo teismas – dėl smurto, vedybų sutarčių, šmeižto, bažnytinių pareigų skyrimo ir panašių ginčų. Jose dalyvavo ne vien dvasininkai, bet ir miestiečiai, amatininkai ir bajorai iš daugelio miestų, kaimų ir dvarų. Tiesa, skaitome ir apie Medininkų vyskupo Martyno (II/III), tuo pat metu ir Vilniaus kanauninko, ginčus su broliais (Vilniaus kanauninkais ir sostinės amatininkais (1511–1512 m.)), taip pat 1519 m. dėl nežinomų priežasčių pradėtą bylą tarp Medininkų kanauninko Saliamono ir Grigaliaus Kauniečio⁴. Vis dėlto iki pat 1524 m. rugpjūčio mėnesio nesusiduriame su pačiuose

² Plg. ROWELL, S. C. Church Court Records as Evidence for the Christianisation of Lithuanian Society in the Late-15th and Early-16th Century. In *Mobility in the Eastern Baltics (15th–17th Centuries)* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXIX). Ed. by Dainius ELERTAS. Klaipėda, 2014, pp. 33–52.

³ BŁASZCZYK, Grzegorz. *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Ustrój*. Poznań, 1993, s. 93–95; ALIŠAUSKAS, Vytautas; JASZCZOŁT, Tomasz; JOVAIŠA, Liudas; PAKNYNS, Mindaugas. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* (Bažnyčios istorijos studijos, t. 2). Vilnius, 2009 (toliau LKD), nr. 1871, p. 320.

⁴ Apie vyskupą Martyną žr.: ROWELL, S. C. Martin III, Bishop of Medininkai, Archdeacon and Canon of Vilnius: the Lawyer Bishop. In *Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių – naujausiųjų laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXVII). Sud. Vacys

Žemaičiuose kilusių bylų apskundimu, kai Vilniaus vyskupijos kunigas, Viduklės altaria ir tikriausiai Medininkų kanauninkas Vitalijus Šemborovietis ginčijosi su Raseinių bajoru Mykolu Glinskiu⁵. Per 25 metus iki 1539 m. Gniezno teismo knygos byloja apie įvairius žemaičių skundus – dėl palikimų, bažnytinių paskyrimų, parapijos turto ir pan., kuriuose pešėsi dvasininkai (kanauninkai, klebonai, altaristos, kapelionai) ir pasauliečiai (bajorai, miestelėnai) iš centrinės Žemaitijos, būtent Alsėdžių, Batakių, Betygalos, Butkiškės, Kaltinėnų, Kražių, Liolių, Luokės, Milžavėnų, Raseinių, Rietavo, Šaukėnų, Šiaulėnų, Šilalės, Varnių, Viduklės ir Žagarės parapijos⁶. Iš esmės žemaičių bylų gausėjimas Gniezno teisme prasideda daugmaž 100–110 metų po oficialaus žemės krikšto pradžios – kaip ir Vilniaus vyskupijos atveju. Žemaičiai taip pat figūruoja Gniezno teismo procedūrose kaip bylų medžiagos nešiotojai. Tikriausiai tokie veikėjai kaip Frederikas ir Steponas iš Betygalos – apeliuotojų tarnai, o gal pirkliai, dėl mums nežinomų priežasčių atsidūrę Gniezno mieste. 1512 m. Gardino seniūno Stanislovo Kiškos byloje su Žemaitijos seniūnu Stanislovu Kęsgaila dėl teisės paskirti kandidatą į Vilniaus vyskupijos Deltuvos klebonus abiejų pusių atstovai sutiko pasiųsti į Vilnių bajorą Steponą iš Betygalos, kad atgabentų į apeliacijos teismą pirmosios instancijos (Vilniaus vyskupo) teismo dokumentus. 1513 m. sausio 13 d. toks Frederikas iš Betygalos atnešė Deltuvos parapijos įsteigimo aktą kartu su raštais dėl dešimtinės ir kitų klebono pajamų⁷.

Matyt, žemaičiai nevengė bylinėtis Bažnyčios teismuose – kartais būta pasirinkimo tarp dalyvavimo valdovo ar vyskupo teisme, kartais ne. Kai kurias bylas apžvelgsime žemiau. Tačiau tam tikri nusikaltimai, nelaimės buvo rezervuotos popiežiaus atleidimui. Popiežiaus atleidimas reiškė ne vien tik tai, kad dvasininkas galėjo toliau dirbti

VAIVADA. Klaipėda, 2013, p. 36–60. Apie kanauninką Saliamoną: *Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Acta Consistorii, Actantia* (Gniezno arkivyskupijos archyvas, toliau AAG, A) 82, l. 31 [1520-04-18], 33r–v, 37, 38r–v [1520-05-09]. Dėl Grigaliaus žr.: *LKD*, nr. 499, p. 98, kur paminėti dar du Kauno Grigaliai (Stanislovaitis ir Laurynaitis), 1507 ir 1512 m. įstoję į Krokuvos universitetą. Neaišku, ar pastarasis ne tas pats Grigalius iš Kauno, 1536–1540 m. paminėtas kaip Alytaus klebonas.

⁵ Vitalijus Šemborovietis (*LKD*, nr. 2533, p. 420 vadina jį Ostemboroviečiu), aktyvus 1524–1538 m. Daugiau žr.: ROWELL, S. C. Fr Mažvydas, Žemaitija and the Gniezno Court of Appeal. In *The Reformation in the Southeast Baltic Region* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXV). Ed. by Arūnas BAUBLYS. Klaipėda, 2017, pp. 178, 182, 183. 1524 m. rugpjūčio 4 d. jis paminėtas ir Vilniaus kapitulos aktuose „actu presbyter, notarius publicus“: *Acta Capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII = Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.* T. 1: 1502–1533. Sud. Darius ANTANAVIČIUS, Dalia E. STAŠKEVIČIENĖ. Vilnius, 2018 (toliau ACV), § 243, p. 131, 132.

⁶ ROWELL, S. C. Fr Mažvydas..., passim. 1539 m. data neturi kokios rimtos prasmės – autorius lig šiol yra skaitęs Gniezno teismo knygų serijos A tomus iki A90 (1539 m. bylos).

⁷ AAG, A78, l. 140v, 147 [birželio 11 d.: „Stephanus Bethigola de Lithwania portitur rotuli flexis genibus et tacta imagine Cruciferi iuravit fideliter portare rotulum domino commissario in persona cuius est decreta remissio“], 155, 165, 169, 172, 173, 174; A79, l. 3 [„Fredericus de Betigola [iuravit] de fideli portitura rotuli remissionis actorum prime instancie [...] reposuit quasdam literas donacionis et dotationis decimarum et certorum proventuum per olim magnificos Michaelem pallatinum Vilnensem et Joannem capitaneum schamagitie germanos dictos Kiesgalovic heredes et patronos predictae ville in Dziewioltowo“]; ROWELL, S. C. Whatever Kind of Pagan the Bearer Might be, The Letter is Valid. A Sketch of Catholic-Orthodox Relations in the Late-Mediaeval Grand Duchy of Lithuania. *Lithuanian Historical Studies*, 2014, vol. 18, pp. 47–66.

savo darbą, ar jis būtų mokslininkas, ar notaras, gydytojas ar kunigas, – toks nuosprendis turėjo pašalinti nuo įtariamojo blogo vardo dėmes (*infamie macula*). Nemažai įvykių kilo būtent dėl dvasininkų noro ginti gerą savo vardą. Tokios bylos rodo bendradarbiavimą tarp įvairių parapijų kunigų ir vietinės bajorijos, santykius su moterimis, su nelaisvais bei žemesniesiems sluoksniams priklausančiais parapijiečiais ir būtinybę atkurti prarastą viešą ramybę bei tvarką. Viena dažniausių priežasčių, kodėl kunigai kreipdavosi į teismus, – smurtas ir kraujo praliejimas (nors ir netiesioginis)⁸. Dėl bet kokio, net netiesioginio, kontakto su krauju (pvz., dalyvavimo kaip liudininko arba raštininko teismo byloje, kur nusikaltėlis pasmerktas mirti) dvasininkas praradavo savo įgaliojimus.

1476 m. gruodžio 4 d. Romos penitenciarijoje buvo patenkinta Vilniaus vyskupijos kunigo, buvusio Žemaičių vyskupijos Lygumų parapijos kalendoriaus, Stanislovo Petraitio (Petro sūnaus) suplikacija dėl smurto atvejo, kai vieną (1475 m.?) sekmadienį, klebonui išėjus į svečius, pas jį į namus atvyko kitų svečių. Grįžęs namo klebonas apėrė nelaisvą tarną, vardu Mestranis (*Mostanis?*), kodėl neaparnavęs svečių. Tarnas atrėžęs: „Esi girtas, eiki miegoti.“ Tuomet klebonas keturissyk mušė tarnui per nugarą šaka arba lazda, o tas gindamasis pasiėmė kirvį šeimininkui atsikeršyti. Kunigas atėmė iš tarno ginklą ir jam leido gulėti surištomis rankomis. Parapijos dvasininkas-pagalbininkas (arba gal mokytojas), lotyniškai *minister*, Jonas grįžo namo, pasiuntė į lovą kleboną ir, išlaisvinęs surištą tarną, nusiuntė jį miegoti. Tuo metu Žemaičiuose siautė kraujo liga, kurios visi bijojo, tarsi būtų maras, o būtent ta liga jau mėnesį sirgo minėtasis Mestranis. Po konflikto su klebonu praėjus trims dienoms, tarną užpuolė kito krašto tarnas, jam įkirtė į kairės rankos alkūnę ir triskart sumušė kirviu galvą. Apie šiuos sužalojimus Stanislovas nieko nenuvokė, nes buvo mėnesiui išvažiuavęs toli į kitą kraštą, 16 *leucas* (apie 50 km) nuo Lygumų, o Mestranis dar pats pasimaitino ir atliko savo pareigas, tik šeštą dieną po klebono užpuolimo jis mirė. Vienas Stanislovo varžovas apskundė jį tarno nužudymu vyskupui (Baltramiejui II), kuris dvasininką nuteisė už akių ir atskyrė nuo pareigų. Tikėtina, kad Mestranis mirė ne dėl klebono kaltės, o dėl kito tarno padarytų sužalojimų. Stanislovas dėl visko buvo nusiminęs, nes gerų minčių žmonės bijo kaltės net ten, kur jos nebūta. Romoje jis pripažintas nekaltu, jam leista toliau aukoti šv. Mišias, vesti kitas pamaldas, beneficiją laikyti su parapija arba be dvasinių įsipareigojimų⁹.

⁸ ROWELL, S. C. Ginčai ir jų sprendimai XV a. Lietuvoje: apgautų pirklų bei nusikaltusių kunigų pavyzdžiai. *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, nr. 20, p. 14–17. BARONAS, Darius; ROWELL, S. C. *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius, 2015, pp. 454, 501; BRUŽAITĖ, Reda. LDK parapiinės dvasininkijos ir pasauliečių teisiniai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygu duomenimis). *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2010, t. 3, p. 76–78.

⁹ *Codex Medicensis seu Samogitiae dioecesis*. Pars I: 1416.II.13 – 1609.IV.2 (Fontes historiae Lithuaniae, vol. III). Collegit Paulus JATULIS. Roma, 1984 (toliau CM), nr. 66, p. 111–113; p. 112: „*cui servo die tercio antequam fuisset per ipsum oratorem verberatus*“, turėtų būti *postquam*, kitaip sunku suprasti įvykių eilę – įėjau tris dienas prieš klebono smurtavimą kitas tarnas būtų Mestranui įkirtęs į alkūnę ir kirviu kapojęs galvą, Stanislovas Petraitis būtų tokią negalią pastebėjęs.

Ši byla atskleidžia dažną Lietuvos dvasininkų kasdienybę – kunigai bendrauja su bajorais, išmaukia keletą taurelių, grįždami apsvaigę namo susiduria su kitais keliautojais, bajorais, valstiečiais, tarnais, vyksta muštynės, susižalojimai, paskui baiminamasi dėl kraujo dėmės bei sugadinto gero vardo ir galimo galutinio karjeros žlugimo. Geri santykiai tarp dvasininkų ir bajorų neturėtų mūsų stebinti, nes kunigai dažniausiai būdavo kilę iš dviejų laisvų vyrų sluoksnių – miestiečių ir (smulkiosios) bajorijos, nors retkarčiais (XVI a. pr.) būta didikų. Jie sodybose arba smuklėse per vakarienę, o kartais per vestuves, iš esmės bendraudavo su savais. Tai ne toks XIX a. arba XX a. valstiečių kelio *iz grjazi v knjazi* atvejis. Kaip pavyzdį galima pateikti du 1514 m. paminėtus Luokės vikarus, kurie pridėjo savo antspaudus prie paliudyto testamento. Vienas – Jurgis Dargužaitis, turbūt Karklėnų arba Varnių bajoras, kitas – Telšių apylinkių bajorų giminitis Petras Naraitis¹⁰. Mūsų neturėtų stebinti 1528 m. Vilniaus sinodo statutai, kurie pasmerkė dvasininkų, apsirengusių kaip bajorai ir be tonzūros, atvejus¹¹.

1482 m. balandžio 18 d. Kurijos teisėjas turėjo spręsti bylą dėl Vilniaus vyskupijos kunigo, Lauryno iš Kauno, Žemaičiuose sėkmingai dirbančio kunigo-pamokslininko, atvejo. Laurynas buvo susidėjęs su moteriške, kuri jam pagimdė vaiką. Vieną naktį Laurynui sugulus su savo ištvirtėle, vaikas užduso¹². Ši byla įdomi ne dėl kunigėlio nesantuokinio vaiko arba jo įžadų nesilaikymo – deja, tai nebūta didelė retenybė, bet dėl priežasties, kodėl Roma turėjo jam, atitinkamai už nuodėmes atgailavusiam, atleisti ir leisti toliau kunigauti: jis buvo veiksmingas pamokslininkas, kuris netikinčiuosius sėkmingai krikštijo Žemaitijoje, kur kunigų skaičius buvo mažas¹³.

¹⁰ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau LMAVB RS), f. 21, b. 1392; LKD, nr. 1048, p. 186; nr. 1990, p. 336. Plg. Lietuvos Metrika. Knyga 523: 1528. *Viešųjų reikalų knyga 1*. Parengė Algirdas BALIULIS, Artūras DUBONIS. Vilnius, 2006 (toliau LM 523), p. 156 (Telšių valsč. Gedvilas Darguževič su trimis broliais; Petraš Narovič), 158 (Karklėnų valsč. Jokūbas Darguževič); Lietuvos Metrika. Knyga 12: 1522–1529. *Užrašymų knyga 12*. Parengė Darius ANTANAVIČIUS, Algirdas BALIULIS. Vilnius, 2001, nr. 382, p. 322 (1524-08-25: Petro Narojčio / Naraičio žemės suteiktis). Varniuose gyveno toks Darušis (žr. toliau).

¹¹ Labai bendrai apie socialinę dvasininkų kilmę žr.: BRUŽAITĖ, Reda. *Vilniaus ir žemaičių vyskupijų paparinė dvasininkija XV–XVI a. trečiajame ketvirtyje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2012, p. 160–165. Apie smurte įklimpusius dvasininkus žr.: BARONAS, D.; ROWELL, S. C. Op. cit., pp. 16, 415. Vilniaus 1528 m. Sinodo statutus žr.: SAWICKI, Jakub. *Concilia Poloniae: źródła i studia krytyczne*. [T.] II: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*. Warszawa, 1948, s. 120.

¹² *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioceseos vilnensis*. Wyd. Jan FIJAŁEK, Władysław SEMKOWICZ. T. 1. Z. 3: 1501–1507. Kraków, 1948 (toliau KDKDW), nr. 321a, s. 757. Plg. kitos vyskupijos bylą apie kunigo pavainikį, kurį, tėvui nežinant, nužudo motina: *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*. T. 7. Ed. Irena SUŁKOWSKA-KURAŚ, Stanisław KURAŚ et al. Roma, Lublin, 2006, nr. 257. Scholario sugulovė, pagimdžiusi pavainikį, miršta, o klierikas nori gauti aukštesnius šventinimus: *Ibid.*, nr. 538. Nekaltas kunigo buvimas susituokiosiu moters namuose: *Ibid.*, nr. 745. Su lytiniu gyvenimu susietais klausimais seniai domisi istorikai. Plg. FIJAŁEK, Jan. *Życie i obyczaje kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego*. Kraków, 2002 (autorius naudoja teisės aktus, o ne teismo bylą medžiagą). Žr. taip pat: WIŚNIEWSKI, Eugeniusz. *Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne*. Lublin, 2004, s. 165–166. Dar vienas panašus klausimas – leidimas nesantuokoje gimusiems vyrams priimti dvasininkų įšventinimus: WERTHEIMER, Ludwig. *Illegitimate birth and the English clergy 1198–1348*. *Journal of Medieval History*, 2005, vol. 31, no. 2, pp. 211–221.

¹³ KDKDW, s. 757: „*in predicationibus pro infidelibus convertendis valide expertus et de partibus Samogitie, in quibus pauci presbyteri reperiuntur, existit*“.

Tiek težinome (iki šiol) iš Romos kurijos teisminių instancijų apie nusikaltusius arba kaip nors kitaip susikompromitavusius žemaičių dvasininkus. Nors be jokių abejonių krikščionybės padėtis kunigaikštijoje nebuvo ideali, kebli, tačiau matyti, kaip jau XV a. antroje pusėje rimtai stengtasi su problemomis susitvarkyti. Truputį vėliau grįšime prie Šventosios Penitenciarijos „malonių šulinio“, kur ieškoma ir dvasinių privilegijų; tuo tarpu verta ieškoti geografiškai artimesnių teismo bylų. Iš tokių reikalų būtiniausia suprasti, kad dar prieš šaukimus į Romą tokie pažeidimai būdavo iširti vietiniame teisme.

Iš Varniuose ir Gniezne tirtų nusikaltusio kunigo bylų turbūt didžiausią intrigą daro viena 1536 m. smurto pasekmių byla, kurioje apeliantas – Alsėdžių klebonas kun. Andriejus Mažvydas. Įvykiai tikriausiai siekia 1535 m., o gal truputį anksčiau. 1536 m. gegužės 12 d., penktadienį, Gniezno teismas priėmė pirmos instancijos įrodymų ritingą, kurį pristatė Medininkų vyskupijos oficijolo kanauninko Stanislovo Skulskio atstovas. Raštai bylojo apie ginčą, kilusį tarp Alsėdžių klebono, Andriejaus Mažvydo Alsėdiškio (*Andreas Moswidus de Olsadi*) ir vietinio bajoro Grigaliaus Bružo. Bružas su sūnumi Jonu tikriausiai pačiuose Alsėdžiuose negyveno (ginčas įvyko vidurnaktį, jiems išvykstant iš miestelio). Kiek galima suprasti iš išlikusių žemaičių žemės duomenų, Bružai valdė žemes netoli Tendžiagalos ir Pavandenės¹⁴.

Pasak Bružo atstovo teismui Petro Čiševskio (*Petrus Ciszewski*), vidurnaktį Grigaliaus Bružas su sūnumi Jonu ketino išvykti iš miestelio, pakeliui jie susidūrė su pačiu labai girtu Alsėdžių klebonu ir jo palydovais; kunigas su bendrais užkirto Bružams kelią, metėsi pulti metų prislėgtą, iškaršusį senį, kurį apkūlė, parklupdė. Negalėdamas apsiginti, Bružas prašėsi kaimynų pagalbos. Susirinkusi minia reikalavo pasakyti, kas kam užkirto kelią. Prasidėjo visuotinis šniokštimas, kuriame neaišku, kas ką labiau pešė¹⁵. Apeliacijos pabaiga lieka neaiški, nes 1536 m. teismo knygos nepilnos¹⁶.

¹⁴ BŁASZCZYK, Grzegorz. *Herbarz slachty żmudzkiej*. T. 1. Warszawa, 2015, s. 273–275.

¹⁵ AAG, A87, l. 251: „*Appellacionis honorabilis Andree Moswidi de Olsadi, diocesis mednicensis. In causa honorabilis Andree Moswidi de Olsadi. Magister Martinus Tucholya procurator dicti Andree produxit rotulum verificationum gravaminum appellacionis sue sub sigillo venerabilis domini Stanislai de Skuli, officialis mednicensis, in presenciam magistri Petri Ciszewski, ex adverso procuratoris, quod sigillum habuit pro recognito*“; l. 254v–255 [gegužės 17 d.: „*In causa appellacionis honorabilis Andree de Olsadi diocesis mednicensis Magister Martinus Tucholya honorabilis Andree Moswidi plebani in Olsadi procurator legitimus accusavit contumaciam magistri Petri Ciszewski procuratoris Gregorij Brusz*“]; l. 261, 265 [birželio 2 d.: „*Tucholya [...] produxit libellum articulatum in scriptis*“]; l. 267v [birželio 7 d. Mažvydo byla prieš Bružą, kurio atstovas atmeta Tucholyos knygutę, teigdamas, kad: „*Quod ipsemet solus plebanus de Olsady unacum suis complicibus existens ad modum ebrius in eodem opido Olsadi media nocte, dum iturus erat de opido idem Gregorius Brusz cum filio suo, obsedit sibi viam publicam in eumque cum suis complicibus violenter irruit eumque verberavit, vapulavit prout voluit hominem senio confectum et iam multo decrepidum. Ipse se vero nullo modo defendere potuit tamque senex et decrepidus, sed clamavit ut vicini eum adjuvarent et referent, quis talis esset occupator et obsessor viarum vicini congregati rescire voluerunt, quis esset ille. Ipse vero irruit in eos cum clamore et cepit verberare eos. Illi vero vim vi repellendo et defendendo sese in congressu. Nescitur quis ex illis eundem tegerit et procusserit. Petens per dominum allegationi sue per partem exadversam respondere mandari et ad ulteriora procedere mandarin*“]; l. 269v [birželio 9 d.: abi pusės viena kitą apkaltina *contumacia*, kontumacija, nepaklusnumu teismui. Tucholya neigia savo kliento kaltę].

¹⁶ AAG, A87 baigiasi 1536 m. spalio mėn. medžiaga; A88 prasideda 1536 m. lapkričio mėn.; joje kun. Petro Radzyminiečio bylos su Šukavičiais tęsinys; A89 (1537–1538 m.) nėra Mažvydo bylos.

Neturime įrodymų, kodėl Mažvydas klebonavo būtent Alsėdžiuose, – ar dėl šeimos ryšių su tuo kraštu (t. y. su vietiniais bajorais), ar dėl gerų santykių su vyskupu (turint omenyje Mikalojų Radvilą, o ne trumpai Žemaičiuose valdančius Viežgailą ir Virbickį), kuris turėjo teisę paskirti Alsėdžiams ganytoją. Bylos įrašai ne visai aiškūs dėl kun. Mažvydo kilmės. Vienoje skiltyje truputį skirtingai rašoma apie „garbingą Andriejų iš Alsėdžių, Medininkų vyskupijos [...] garbingo Andriejaus Alsėdžių klebono atstovą Martyną Tucholą“ (*Andree de Olsadi [...] Andree Moswidi plebani in Olsadi*). Tikriausiai tai nėra Mažvydo šeimos kilmės, o jo darbovietės įrodymas. Vis dėlto galima daryti prielaidą, kad garsiam Martynui Mažvydui nebuvo svetimas žemaičių dvasininkų luomas. Kunigas Andrius – tikriausiai jo tėvo brolis arba jo pusbrolis, plikbajoris (nelabai tikėtina, kad būtų kilęs iš žemaičių miestelėnų, bet tikrai ne valstietis).

176

Su dvasininkais, o dar labiau tarpusavyje, Varnių teisme ir paskui Gniezno arkivyskupijos pareigūnų akivaizdoje bylinėjosi centrinės ir pietų Žemaitijos politinis elitas – Šukavičiai, Laurynavičiai, Rukavičiai, Griciai ir panašūs bajorai. Jie pešėsi teisme dėl testamentų, turtų, dovanų bažnyčiai. Pagausėjo ginčų tarp klebono ir koliatorių, visos parapijos atvejų, pvz., 1539 m. Šilalės klebonas Jonas Karovskis (*Carrowski*) apeliavo prieš bylos nuosprendį, kurį Medininkų teisme laimėjo parapijos koliatorius Stanislovas Orvydaitis, jo dvaro valdytojas ir visas miestas. Duota užuomina, kad visą detaliau neaprašytą reikalą rezgęs kun. (kanauninkas?) Vitalijus Šemborovietis. Neaišku, kaip dvasininkas sugebėjo taip suezinti visą vietinę bendruomenę¹⁷. Nėra jokių užuominų apie ereziją. Prieš kelerius metus, 1534 m. sausio 30 d., Kaltinėnų *minister* Motiejus iš Čačadzyno bylinėjosi su miesto vaitu Jonu Šešcyku (Szeszczyko) dėl neaiškios priežasties, o jau gegužės mėnesį teismas pradėjo tirti Kaltinėnų klebono, Betygalos altaristos ir Medininkų kanauninko Martyno Krężoliečio apeliaciją prieš visą miestelio bendruomenę, įskaitant ir vietininką Joną Grabovskį bei jau minėtą vaitą¹⁸.

Kartais tą pačią bylą nagrinėdavo ir Bažnyčios, ir valdovo teismai. 1536 m. Gniezno teisme Pajūrio, Kelmės, Karšuvos (?) ir Kražių tijūno Mikalojaus Petkaičio Šukavičiaus našlės Marinos testamentą, kurio vykdytojai – Kražių kapelionas Motiejus, altarista Petras Radziminietis, Kražių bajoras Martynas Laurynaitis, apskundė Telšių laikytojo, Gandingos tijūno Lauryno Petkaičio Šukavičiaus našlė Ona Mickaitė Macaitė. Nors tikslių bylos esmės detalių nėra, tačiau, berods, ponia Marina perdavė Kražių bažnyčiai turto, į kurį pretendavo Laurynienė ir jos jau miręs vyras. 1540–1541 m. byla dar ruseno valdovo teisme¹⁹.

¹⁷ AAG, A90, l. 60 [1539-05-30: „*In causa appellacionis honorabilis Joannis Carrowski diocesis mednicensis in Szylowo plebani contra generosum Dominum Stanislaum Orvydovycz et factorem ipsius ac totum opidum in eadem Szylowo*“]; l. 62, 63, 65, 67, 108v [1538-10-10].

¹⁸ AAG, A87, l. 41 [1534-05-22: „*In causa appellacionis venerabilis domini Martini de Crązoly canonici Mednicensis et plebani in Colthyniany contra nobiles Joannem Grabowski vicesgerentem, Joannes [!] Szeszczyko advocatum ac omnes oppidanos de Colthyniany.*“]

¹⁹ ROWELL, S. C. Fr Mažvydas..., pp. 176–177, ref. 43, 44.

Istorikams teismo bylos gali būti naudingos ne tiek dėl to, ką sako apie asmeninius konfliktus, kiek dėl šalutinių duomenų. Pavyzdžiui, pirmasis Butkiškės parapijos paminėjimas šaltiniuose – 1525 m. klebono Stanislovo ginčas su Betygalos klebonu Martynu Stočeku. Pastarasis apeliavo prieš Stanislovo (1524 m.?) laimėjimą Medininkų teisme²⁰. Tokie sausi „fakčiukai“ įgyja reikšmę, darant prielaidas apie parapiinių bažnyčių raidą ir tankumą. Šiek tiek panašiai pirmasis žinomas Rietavo klebonas – Jonas Garvolinietis, taip pat Varnių klebonas, minimas 1533 m. ginče su kun. Jonu Kalniškiu iš Trombineko [*Trąbinek*] (Poznanės vyskupijos) dėl paskyrimo Rietavo ganytoju. Kalniškis teismui pateikė karaliaus paskyrimo raštą. Akivaizdu, kad valdovas rėmė skirtingus kandidatus į naująją kleboniją. Lietuvos metrikos duomenimis, 1531 m. kovo 7 d. Žygimantas Senasis pamalonino Garvoliniečio prašymą būti paskirtam Rietavo klebonu, jam suteikiant keturis tarnus ir tris tuščius žemės sklypus²¹.

Dar vienas reikšmingas pirmas paminėjimas liečia Kražių parapijos broliją. 1534 m. rugpjūtį Gniezno apeliaciniame teisme Vilniaus vyskupijos dvasininkas Mykolas iš Daugų atstovavo Kražių parapijos brolijos altaristos Bagdono Martisevičiaus interesams. Nors nieko daugiau apie bylą nežinome, tačiau tai ankstyviausias iki šiol žinomas tos brolijos paminėjimas šaltinyje – pagal 1579 m. Žemaičių vyskupijos vizitacijos medžiagą G. Błaszczykas teigė, kad ši brolija įsteigta apie 1561 metus. Šis parapiječių sambūris jau 1533–1534 m. valdė tiek turto, kad galėjo įsteigti ir išlaikyti altorių su kunigu altarista. Labai tikėtina, kad pati brolija įsteigta dar prieš mažiausiai keliolika metų²².

Mums jau pažįstamas Varnių ir Rietavo klebonas Jonas Garvolinietis įsitraukė į ginčą dėl vienos Kražių bajorų bevaikės poros palikimo. 1534 m. gegužės 12 d. Kražių bažnyčioje, neilgai prieš mirtį, Andriejus Rukavičius įsteigė altorių. Rukavičius – Viduklės apylinkių bajoras, 1524–1534 m. Beržėnų tijųūnas, pagal 1528 m. surašymą įpareigojtas teikti 11 žirgų iš Viduklės valdų, vieną iš Beržėnų²³. 1541 m. jo našlės Daratos testamentu vykdytojais Žagarės klebonas Aleksandras, Šaukėnų klebonas Petras ir buvęs Karšuvos tijųūnas, Rukavičienės Varputėnų dvaro valdytojas Martynas Laurynaitis ginčijosi su bajoru Butkaičiu dėl jam negražintos 1 000 kapų skolos. Bylą tyrė ir valdovo teismas (dvasininkų naudai) ir ją gražino vyskupo teismui nuspręsti. Laurynaitis

²⁰ Kun. Martynas Stočekas, Betygalos klebonas, žinomas nuo 1516 m. gegužės 15 d. Plg. *LKD*, nr. 1277, p. 228; ROWELL, S. C. *Fr Mažvydas...*, p. 184, ref. 71.

²¹ ROWELL, S. C. *Fr Mažvydas...*, p. 181; *Lietuvos Metrika*. Knyga 17: 1530–1536. *Užrašymų knyga 17*. Parengė Laimontas KARALIUS. Vilnius, 2015, nr. 80, p. 125.

²² AAG, A87, l. 62 [1534-08-28: „*Marthuszewycz. Discretus Michael de Daugy, clericus diocesis Vylnensis principalis procurator honorabilis domini Bogdan Martissewycz altarisite fraternitatis Croszensis.*“]; BŁASZCZYK, G. *Diecezja żmudzka...*, s. 217–218. Plg. *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579) = Visitatio dioecesis Samogitiæ (A.D. 1579)* (Fontes ecclesiastici historię Lithuanie, vol. 1). Parengė Liudas JOVAIŠA, Juozas TUMELIS. Vilnius, 1998, p. 236–238.

²³ BŁASZCZYK, G. *Diecezja żmudzka...*, s. 202, 204; BŁASZCZYK, G. *Herbarz...* T. 5. Warszawa, 2016, s. 113. Saviščevas, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*. Vilnius, 2010, p. 341.

taip pat buvo Marinos Šukavičienės testamento vykdytojas²⁴. Sąsaja su Šaukėnais yra ta, kad 1534 m. Rukavičių tarnas Stasys Mikalojaitis Peška parapijai suteikė jam Rukavičių palikimą žemės sklypą²⁵. Dar prieš tai, 1535 m. liepos 9 d., Gniezno teismas pradėjo tirti kitas Rukavičienės testamento vykdytojų apeliacines bylas: prieš Varnių miestietį Dargušį, Grigaliaus Griciaus našlę Kotryną ir Medininkų vyskupijos instigatorių ir oficijolą kanauninką Stanislovą Skulskį. Apeliaciją iškėlė Varnių klebonas Jonas Garvolinietis ir Viduklės altarista Vitalijus Šemberovietis. Rugsėjo 30 d. dalyvių skaičius išaugo: Garvolinietis ir Šemberovietis ginčijosi su vyskupo ir oficijolo instigatoriumi bei keletu miestiečių: Alsėdžių Grigaliumi Gruzdžiu (Krušu), galimu Žemaičių žemės teismo raštininku Stanislovo Gruzdžio seneliu, Varnių Dargušiu, Mačku ir Kotryna Gricuviene bei Jurgiu Kvinta, tikriausiai Viduklės tįjūno Andriejaus giminaičiu²⁶.

Žemaičiuose bažnytinių bausmių sistema veikė – atskyrimas nuo Bažnyčios (sakramentų teikimo, viešojo gyvenimo, bendravimo) buvo efektyvus dėl skolų klebonams, altaristoms. Nusikaltę bajorai stengėsi bausmę anuliuoti be jų aukų žinios – 1538 m. gruodį Viduklės altarista (ir galbūt Medininkų kanauninkas) Vitalijus Šemberovietis apeliavo prieš du Milžavėnų bajorus, Joną Dobkaitį ir Petkų Vaitkaitį. Dėl mums nežinomos priežasties kun. Vitalijus pasiekė, kad abu būtų atskirti nuo sakramentų, bet vėliau jie slaptaį gavo vyskupo Vaclovo Virbickio atleidimą nuo bausmės. Labiausiai tikėtina, kad šie vyrai buvo kažką skolingi Viduklės altaristai, kuris 1513 m. gavo žemės Milžavėnuose²⁷. Ekskomunikos nuosprendis atskyrė žmogų ne tik nuo sakra-

178

²⁴ SAVIŠČEVAS, E. Op. cit., nuoroda 111 cituoja *Lietuvos Metrikos* rankraštį, kn. 24, l. 175–176v, tas pats paskelbta kaip *Lietuvos Metrika*. Knyga 231: 1540–1543. 12-oji Teismų bylų knyga. Parengė Irena VALIKONYTĖ, Neringa ŠLIMIENĖ, Saulė VISKANTAITĖ-SAVIŠČEVIENĖ, Lirija STEPONAVIČIENĖ. Vilnius, 2007, nr. 138, p. 129–130: 1541 m. rugsėjo 1 d. Butkaitis pranešė Žemaičių vyskupui ir oficijolui, kad nesutinkąs su testamento punktais, o byla persiųsta valdovui, nes testamento vykdytojai dar negražino 1 000 kapų grašių skolos. Vyskupo nuosprendį patvirtinęs valdovas bylą gražino ordinarui. Apie kun. Aleksandrą žr.: LKD, nr. 146, p. 42; kun. Petras (LKD, nr. 2003, p. 337), mūsų duomenimis, kunigavo dar iki 1550 m. gegužės 7 d. Martynas Laurynaitis, kadaise Karšuvos tįjūnas, valdė ponios Daratos Varputėnų dvarą (žr.: SAVIŠČEVAS, E. Op. cit., p. 327).

²⁵ SAVIŠČEVAS, E. Op. cit., p. 341.

²⁶ AAG, A87, l. 149 [1535-08-30: „In causa appellacionis honorabilis Joannis de Garwolin in Vorny plebani, Vitalis de Ossyamborowo ac executoris testimonii nobilis olim Dorothee Andruszkowa contra instigatorem officii Reverendissimi domini episcopi et sui officialis medicensis necnon Gregorium Kruz de Olsiady, Dargusium de Vorny, Georgium Quinta, Maczko de ibidem et C[atharinam] Gruzowa de prefata Vorny [...] producto mandato ad causam de manu et signo legali Nicolai Orvid clerici diocesis medicensis sacra apostolica auctoritate notary publici.“] Apie Gruzdį žr.: GUDMANTAS, Kęstutis. Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielsko *Viso pasaulio kronikoje*. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos* (Biblioteka archivi Lithuanici, t. 7). Sud. Sergejus TEMČINAS, Galina MIŠKINIENĖ, Marina ČISTIAKOVA, Nadiežda MORZOVA. Vilnius, 2009, p. 30. Ten minimas Jono Grigoraičio sūnus Martynas. Dėl Kvintos plg. SAVIŠČEVAS, E. Op. cit., p. 327. Bylos dokumentus tvarkė kun. Mikalojus Orvydaitis, Šilalės parapijos koliautorių brolis, vyskupo Vaclovo Virbickio ištikimas tarnas (LKD, nr. 1527, p. 265; LM kn. 229, nr. 83, p. 57–58 [1540-11-29]). 1543 m. jis gavo popiežiaus leidimą valdyti dvi beneficijas, nors dar buvo nepriėmęs kunigo įšventinimų.

²⁷ AAG, A89, l. 276v [1538-12-11: „In causa appellacionis honorabilis Vitalis de Ossyamborovo altariste in Vyducle diocesis Medicensis contra nobiles Joannem Dobkaytysz et Petrum Petekusz Voythkaytysz de Mylzo-vyany“]; l. 277r–v [1538-12-16]; LM 523, p. 151; BŁASZCZYK, G. *Herbarz...*, t. 1, s. 453 pažymi, kad tuo metu Žemaitijoje gyventa 10 Dobkaičių. Apie Vaitkaičius žr.: BŁASZCZYK, G. *Herbarz...* T. 6. Warszawa, 2016, s. 314, kur minimas Viduklės pavietės Pietka Vaitkaitis. 1513 m. Vladkos Sakaičio našlė Elžbieta,

mentų ir Bažnyčios gyvenimo (nuo krikšto iki mirties), bet ir nuo visų krikščionių bendruomenės – 1522 m. dėl netinkamo elgesio tvarkant reikalus Vilniaus pilininko (vaivados?) pavaduotoją rusėną Levką kapitula atskyrė nuo Bažnyčios, kiti krikščionys jo vengė taip, kad negalėjo atlikti tam tikrų įsipareigojimų²⁸.

Tų pačių 1538 metų gruodžio mėnesį Gniezno teismas išgirdo dar vieną žemaičių ekskomunikos apeliacijos bylą. Medininkų kanauninkas ir Betygalos altarista Martynas Krežolietis apeliavo prieš Šiaulių laikytojo Mikalojaus Michnaičio Račkaičio brolių, Ariogalos žemvaldį, Joną Kozicą Račkaitį²⁹. Martyno naudai Jonas buvo atskirtas nuo Bažnyčios, o paskui bajorą slapta atleido vyskupas Virbickis. Tikriausiai visos bylos kilo dėl Padubysės dvaro, kurį Betygalos altoriui testamentu padovanojo Kozicos brolienės tėvas, Stanislovas Kybartas. 1523–1524 m. valdovo teisme Kozica bylinėjosi su Betygalos altarista Biruta dėl palikimo, o vėliau jis išvarė Martyną per prievartą iš ginčijamo dvaro. 1533 m. kovo mėn. valdovas patvirtino altoriaus nuosavybę pagal Žemaičių vyskupo Viežgailos ir Kijevo vyskupo Jurgio Taliato nuosprendį³⁰. Puikiai matyti, kaip gana platus elito narių ratas kreipdavosi į valdovo ir vyskupo teismus dėl šeimos turtinių pretenzijų, nors buvo sunku įgyvendinti abiejų instancijų nuosprendžius.

Žemaičiai ir Roma

Pirmasis mums žinomas lietuvis, 1492 m. gegužės 5 d. įsirašęs į prestižinę Romos Šventosios Dvasios broliją, žemaitis notaras Aleksiejus iš Raseinių, „iš Medininkų vyskupijos“. 1497 m. Aleksiejus, buvęs Jogailos universiteto studentas, tapo Krokuvos vyskupijos viešuoju notaru³¹. Ar šis žemaičių kilmės dvasininkas dirbo Medininkų vyskupijoje, – nežinoma.

Jau matėme, kaip žemaičių kunigai kreipėsi į Šventąją Penitenciariją, prašydami popiežiaus malonės dėl jų padarytų sunkių nuodėmių. Pasauliečiai taip pat prašydavo dvasinių malonių, susietų su santuoka, atleidimo nuo prievolės badauti ir panašiai.

Martynas Petkaitis, Mickus Jurgaitis suteikė įvairių dvarų, įskaitant Milžavėnų žemės sklypus Viduklės bažnyčioje įsteigtiems Dievo Motinos, Šv. Onos ir Šv. Jurgio altoriams (CM, nr. 115, p. 182). Dėl Viduklės klebono žemės ginčo žr.: *LMAVB RS*, f. 256, b. 4282; SAVIŠČEVAS, E. Op. cit., p. 338.

²⁸ Apie atskyrimo nuo Sakramentų ir krikščioniško gyvenimo svarbą sk. WOJCIECHOWSKA, Beata. *Ekskomunika w Polsce średniowiecznej. Norma i funkcjonowanie*. Kielce, 2010. Apie Levkos likimą žr.: ACV, š. 65, p. 47–49.

²⁹ SAVIŠČEVAS, E. Op. cit., p. 325, nuoroda 88; LM 523, p. 148; AAG, A89, l. 277v [1538-12-16: „In causa appellacionis venerabilis domini Martini de Crazoly canonici mednicensis et altariste in Bethigola appellantis contra nobilem Joannem Cozyca Raczkovycz appellatum“].

³⁰ *Lietuvos Metrika*. [Knyga 224:] 1522–1530. 4-oji Teismų bylų knyga. Parengė Stanislovas LAZUTKA, Irena VALIKONYTĖ ir kt. Vilnius, 1997, nr. 67, p. 87–88 (1523 08 19); *Lietuvos Metrika*. Knyga 14: 1524–1529. *Užrašymų knyga 14*. Parengė Laimontas KARALIUS, Darius ANTANAVIČIUS. Vilnius, 2008, nr. 316, p. 317.

³¹ BARONAS, Darius. Piligrimai iš Lietuvos – Romos Šv. Dvasios brolijos nariai 1492–1503 m. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, 2014, t. XXXVIII, p. 20–21. Įrašo tekstą su rankraščio faksimile žr.: *Ibid.*, p. 26.

1494 m. kovo 30 d. plačiau nežinomas asmuo Jonas iš Platelių (?) prašė popiežiaus Aleksandro VI malonės gauti leidimą pasirinkti sau tinkamą nuodėmklausį (vietoje kanonų teisės numatyto parapijos klebono) – ar tai vienuolį (dažniausiai, nors ne išimtinai, pranciškoną arba dominikoną), ar net privatų kapelioną. Jonas paprašė ypatingo leidimo, *Fervens* pavidalu, kuris įgaliojo nuodėmklausį jam suteikti vienašyk gyvenime atleidimą nuo nuodėmių, kurioms teisę atleisti turėjo tik popiežius arba vyskupas, ir mirties patalę atleisti nuo visų nusidėjimų, kaip indulgencijos, arba atlaidos rašto, atveju³². Galima teigti, kad jau XV a. pab. visoje Lietuvoje tarp bajorų prašyti tokių leidimų buvo gana madinga – iš Vilniaus vyskupijos žinome apie maždaug 1450–1500 m. pamalonintą 61 pavyzdį³³. Taip pat akivaizdu, kad labai mažai iš žinomų „lietuviškųjų“ suplikų jų pateikė žemaičių bajorai ir dvasininkai. Tokios malonės, aišku, teikiamos nemokamai. Vis dėlto visas įsigijimo procesas brangiai kainavo – reikėjo tinkamai formuluoti prašymą, jį pasiųsti (rečiau – vežti) į Romą, kur jis dažniausiai pristatomas per atstovą, ir mokėti už registravimą (nebūtiną) Penitenciarijos metrikijoje. Iš Žemaitijos būta daug mažiau suplikų nei iš Vilniaus vyskupijos. 1500 m. vasario 27 d. Mikalojaus Šemetos našlei Margaritai Davainaitei (*Dowonowna*) pasisekė gauti leidimus išsirinkti sau tinkamą nuodėmklausį (*in forma Fervens*) ir turėti nešiojamąjį altorių – tai suteikė laisvę nuo taisyklės, pagal kurią žmogus turi eiti išpažinties pas savo parapijos kleboną, ir galimybę klausyti šv. Mišių už parapijos ribų – keliaujant, savo namuose, ten, kur bažnyčios nėra. Dažnai tokia malonė leido gavėjo (-os) šeimos nariams ir šeimynykščiams dalyvauti kartu tokiose Mišiose³⁴. Šemetienė tikriausiai gyveno jau Hnieznoje, kur 1497 m. lapkričio 7 d. kartu su vyru Mikalojumi šeimos pastatytoje Šaukėnų bažnyčioje įsteigė Dievo Motinos altorių, su sąlyga, kad altarista kas savaitę aukotų po trejas šv. Mišias už mirusiųjų (giminaičių) sielų gerovę. 1524 m. Hnieznoje jų ainiai Jonas Šemeta su žmona Elžbieta Iliničiute įsteigė vietinę bažnyčią³⁵. Čia iš dalies yra tai, kur žemaičių bažnyčios tinklo raidoje pakastas šuo, – vietinių bajorų būta skurdesnių, palyginus su Vilniaus ir Trakų vaivadijų elitu, o kurie iš pastarųjų turėjo valdas Žemaičiuose, berods, jie buvo linkę labiau (nors ne išimtinai) puošti savo nežemaičių šventoves (Kęsgailos turėjo tiek turtų, kad bažnyčias galėjo steigti arba puošti ir šen, ir ten).

³² *Archivio della Sacra Penitenzieria* (Apaštališkosios penitenciarijos archyvas, Vatikanas, toliau ASP), 43, l. 456r: „Johanni de Poloten mednicensis diocesis litteras confessionales in forma Fervens etc, per quas possit sibi confessorum ydoneum eligere et in penitentiam iniungere.“

³³ Plg. BARONAS, D.; ROWELL, S. C. Op. cit., pp. 403–436.

³⁴ ASP, 48, l. 934r.: „Rome, 3 kal. Martis [1500]: Nobili Margarete relicte quondam Nicolai Schemyoth, mulieri Wilnensis diocesis [...] [litteras confessionales in forma Fervens quodque licet ei habere altare portatile in forma dari solita] de gratia“. Tekstas pripildytas pagal pirmą tos datos pavyzdį, kuriam Margaritos gauta malonė – *similis*.

³⁵ CM, nr. 88, p. 140–141. 1526 m. sausio 31 d. Vilniaus vyskupas Jonas iš Lietuvos kunigaikščių patvirtino 1524 m. Šemetų ir Kęsgailų Hnieznos švč. Mergelės Marijos Ėmimo Dangun, švč. Dvasios atsiuntimo, šv. Mykolo, Jono Krikštytojo, Stanislovo bažnyčios įsteigimo raštą: LMAVB RS, f. 3, b. 133.

1501 m. balandžio 23 d. Martynas Butrimaitis su žmona gavo leidimą visam gyvenimui pasirinkti sau nuodėmklausį, kartu su malone turėti nešiojamąjį altorių (*cum clausulis*). 1502 m. Martynas Jokubaitis Butrimas ėjo Veliuonos laikytojo pareigas³⁶.

Malonių prašytojai taip pat siekdavo gauti privilegijų savo (įsteigtos) parapijos bendruomenei. 1494 m. kovo 17 d. didelio pamaldumo dėlei Vilniaus vyskupijos Kauno miesto šv. Petro bažnyčios klebonas Stanislovas prašė leidimo vieną ketvirtadienį per mėnesį organizuoti procesiją su monstrancijoje atvirai atskleistu Švenčiausiuoju Sakramentu. Tuo pat metu su Kražių miesto parapijos klebono (Jono?) pagalba žemaičių seniūnas Stanislovas Jonaitis Kęsgaila kreipėsi į popiežiaus kuriją dėl panašios malonės tai šventovei³⁷. Iš esmės tokia suplika panaši į atlaidų raštą ir skatino tam tikrą pamaldumo formą. Dievo Kūno procesijos būta labai populiarios XV a. Europoje, o ta praktika ir LDK teritorijoje išplitusi taip, kad Vilniaus katedros dvasininkams kilo noras riboti šį pelningą paprotį. Jau 1471 m. birželio 25 d. Medininkų vyskupas Baltramiejus suteikė atlaidų raštą Luokės bažnyčiai, kad tie, kurie apsilankė bažnyčioje ar prisidėjo prie statybos / remonto darbų ir nuoširdžiai atgailavę už savo nuodėmes ir klūpėdami sukalbėję po 5 *Tėve mūsų*, 7 *Sveika, Marija* ir 1 *Tikiu į Dievą* arba išklaušę liturginių pamaldų (*divina officia*), gautų indulgenciją. 1499 m. vyskupas Martynas suteikė naują raštą, paskatindamas bažnyčios įrengimą (knygų, kielikų ir kitų reikmenų). Tame rašte regime naują patrocinių dalį – *Dievo Kūną*. 1519 m. sausio 18 d. klebonas Steponas Maišiagalietis prašė popiežiaus legatą lotynų Konstantinopolio patriarchą, Esztergomo arkivyskupą šv. Martyno kalvose bažnyčios kardinolą Tomą maloniai suteikti atlaidus visiems, kurie per visas Dievo Motinos ir Dvylikos šv. Apaštalų šventes, taip pat ir tiems, kurie pirmą mėnesio ketvirtadienį eina kapinėse aplink Luokės bažnyčią paskui Švč. Sakramentą skambant varpams ir kurie padės šventovės statyboms ir remontui. Prie Švč. Sakramento turi būti giedamos šv. Mišios. Kardinolas prideda sąlygą, kad klebonas tam gautų vietos vyskupo leidimą. 1521 m. Vilniuje tas pats kun. Steponas pagavo dar vieną legatą, Zacharią Ferrerį, kuris davė atlaidus – iš esmės legatas prideda malonę tiems, kurie vieną mėnesio sekmadienį dalyvaus Dievo Kūno procesijoje. Būdamas LDK teritorijoje, legatas Ferreris suteikė

³⁶ ASP, 49, l. 816v: „Rome, 9 (viii) kal. Maj. Nobilis Martinus Butrim, miles, et eiusdem in presentiarum uxor, Semoithensis diocesis petunt litteras confessionales ad perpetuum duraturas necnon altare portatile cum clausulis in forma solita concedi. /Semoithensis diocesis.“ Ta pačia proga panaši malonė suteikta ir Kauno seniūnui Albertui Jonaičiui [Kločkai] su žmona. Kločka prižiūrėjo didžiosios kunigaikštienės Elenos Dirvėnų, Viešvėnų ir Beržėnų valsčius (žr.: SAVIŠČEVAS, E. Op. cit., p. 294, nuoroda 36).

³⁷ ASP, 43, l. 218v: „Rome, 16 kal. Apr. Stanislaus modernus rector parochialis ecclesie Petri opidi Cawno wilenensis diocesis. Quod ex magno devotionis fervore cupit Venerabile Eucharistie Sacramentum in monstrantia sua discopertum et in aperto uno die jovic cuiuslibet mensis, dum etiam processionaliter deferri facere [...] Similem gratiam faciendi devotis orationibus nobilis Stanislaus Janovicz capitanei Saymothensis per rectorem parochialis ecclesie opidi Crosy, mednicensis diocesis, ut simili uno die jovic cuiuslibet mensis“. 1490 m. Kražių klebono pareigas ėjo kun. Jonas, kanauninko Motiejaus testamento liudytojas (žr.: LKD, nr. 745, p. 128).

nemažai atlaidos raštų³⁸. Procesija yra ne tik viešoji tikėjimo apraiška, bet ir proga parodyti savo vietą parapijos bendruomenės hierarchijoje. Tai ne tik pamaldumo apraiška, bet ir (daugmaž) tikinčiųjų bendruomenės susibūrimo įrankis, parapijos ir vietovės praturtėjimo proga, piligrimystės centro formavimo variantas.

XV a. pab. Vilniaus vyskupijoje iš katedros pradėjo plisti naujas būdas skatinti pamaldumą Dievo Motinai, mirusiųjų atminimą ir užtikrinti dvasinius įsipareigojimus, būtent steigti beneficijuotas kunigų bendruomenes su pareiga reziduoti parapijoje ir giedoti Švč. Mergelės Marijos valandėles (kursą), laikyti šv. Mišias. Žemaičiuose pirmoji mansionarija žinoma nuo XV a. pabaigos. Ji įsteigta Varnių katedroje, o 1512 m. visas kompletas dvasininkų (keturi asmenys) paliudijo vyskupo Martyno Lietuvis testamentą; tikriausiai ir vyskupas Martynas juos sukūrė. 1579 m. būta tik vieno mansionarijaus (vyskupo funduoto) vikaro (kanauninkų funduoto) Jono iš Skžino, kuris sakramentus teikė katedroje, taip pat ligoniams nešė Švč. Sakramentą į namus su ministrantų palyda. Kasdien aukojo šv. Mišias katedroje, o Švč. Mergelės Marijos kursą skaitė tik privačiai namuose. Kursas giedamas katedroje tik per šventes. Jonas taip pat išlaikė sugulovę, už ką buvo nubaustas³⁹. Žemaitijoje už katedros ribų mansionariatų atsiranda tik XVII a., arba po Tridente vykusio Bažnyčios susirinkimo. Kaip praneša 1767 m. Žemaitijos vyskupijos ataskaita, ten jokių kolegiatų neįsteigta, nors būta 5 prepozitų bažnyčių (Šiluvoje, Veliuonoje, Skuode, Salantuose ir Tveruose) „ubi officium Beatissimae per mansionarios sacerdotis ex fundatione quotidie absolvitur ac

³⁸ JOVAIŠA, Liudas. Religinis gyvenimas viduramžių Žemaitijoje. In *Žemaičių istorijos virsmas iš 750 metų perspektyvos*. Sud. Antanas IVINSKIS. Vilnius, 2004, p. 122–124. Atlaidų raštus žr.: *Biblioteka Jagiellońska* (Jogailaičių biblioteka, Krokuva), Rs Zbior Prekiera 6321 IV, l. 82–83r, čia l. 82v [1519-01-18, Esztergomas: „specialem gratiam facere volentes, eisdem ut annuatim in eisdem festivitibus et diebus predictis cum omnibus Beatissime Virginis Marie et duodecim apostolorum festivitibus necnon singulis feriis quintis in principio quorumlibet mensium prima incidentibus Venerabile Eucharistie Sacramentum cum ceremoniis debitis et consuetis per circulum eiusdem ecclesie sive cimiterium cum sono campanarum et aliis in similibus fieri solitis per eundem Stephanum rectorem aut alterum ad hoc specialiter deputatum presbiterum idoneum deferre seu deferri facere Missamque coram Eodem Divinissimo Sacramento ad laudem et honorem Eiusdem Divinissimi Sacramenti solemniter celebrare et decantare seu celebrari et decantari facere cum sui etiam loci ordinarii licentia“ – 100 dienu]; l. 81r–v, čia l. 81r [1521-01-07, Vilnius: „Cum itaque dilectus nobis in Christo Stephanus de Moyszogola arcium baccalarius, rector parochialis ecclesie in Lukniky diocesis Medicensis nobis supplicavit, quatenus rectorie predictae ut in utrisque vesperis vel summis missis festivitatum Omnium Sanctorum kal. Novembris, Annuntiationis, Visitationis, Assumptionis et Nativitatis Glorioso Virginis Marie ac singulis mensibus in diebus dominicis per anni circulum processionaliter cum Sanctissimo Corpore Christi accedere possint concedere dignaremur. Nos itaque huiusmodi supplicationibus inclinati prefato Stephano ut in eisdem festivitibus processionem infra cimiterium eiusdem ecclesie semel scilicet tantum in mense in aliqua die dominica in eisdem vesperis vel summis missis cum tota christifidelium multitudine illic concurrentium cum luminariis et aliis in similibus iuxta ritum et consuetudinem ipsius ecclesie deferri solitis et consuetis atque Sacratissimo Corpore Domini nostri Jhesu Christi reverenter ut decet accedere possint et valeant.“]

³⁹ Vyskupo Martyno testamentą liudijo, be kitų, Švėkšnos klebonas ir Medininkų mansionarijus Jonas (1514 m. jis ėjo ir vyskupo teismo bylų raštininko pareigas, plg. *CM*, nr. 117, p. 187) bei kiti mansionariai: Paulius, Motiejus, Grigalius (*CM*, nr. 114, p. 180; pataisytą tekstą žr.: ROWELL, S. C. *Martin III*..., p. 60). 1579 m. mansionarijus minimas čia: *Žemaičių vyskupijos vizitacija*..., p. 298–302.

cura animarum exercetur⁴⁰. Galbūt XVI a. pirmojoje pusėje kai kuriose stambesnėse Žemaitijos parapijose mansionarijų vaidmenį vaidino vikarai – turimas omenyje jau minėtas 1521 m. Mikalojaus Stankaičio ir Barboros Butrimavičienės perstatytos Šiaulėnų bažnyčios pavyzdys (kur klebonas su trimis vikarais įpareigoti vienerias, kartais dvejas šv. Mišias giedoti kasdien)⁴¹. Net tamsiojoje pagonių perpildytoje Žemaitijoje XVI a. pr. būta rimtų pastangų dabinti parapijos ir katedros liturgiją, stengiantis rasti tinkamų subsidijų tokioms naujienoms išsaugoti.

Kaip atrodo bažnyčia Žemaičiuose apie 1525 m.

Žemaičiuose parapijų tinklas iš tiesų atrodo gana retas: iki 1475 m. įsteigta galbūt 13–14 katalikų šventovių (iš kurių 8 pastatytos iki 1421 m.), o 1500 m. šis skaičius padidėjo iki 19, 1525 m. – 32, 1555 m. – 44⁴². Šie skaičiai negalutiniai, jie rodo tik šaltiniuose paminėtas fundacijas. Gali būti, kad 1555 m. įsteigta jau 50 šventovių.

Kaip turime žiūrėti, pavyzdžiui, į dingusią Bugenėnų (*Bugieniani*) parapinę bažnyčią? Ji paminėta 1536 m. vasario 23 d. Vilniaus vyskupo ir išrinktojo į Poznanės vyskupus Jono iš Lietuvos kunigaikščių Joniško parapijos įsteigimo rašte, kai jis Joniško klebonui Morkui Lančkiui iki gyvos galvos teikia vieno grašio kalėdą iš visos Šiaulių vaivadijos, o Lančkiui mirus, Joniško ir Bugenėnų parapijos klebonai kalėdą pasidalinsią per pusę. Reikia suprasti, kad 1536 m. vasario mėn. Lančkis buvo ir Bugenėnų (kaip paminėta Joniško įsteigimo rašte), ir Joniško klebonas. Jis abi parapijas valdė dar 1543 m. Naujajam Joniško klebonui Jonas teikia savo 8 tarnaujančius Joniško bajorus (o ne valstiečius, kaip neteisingai interpretavo Babinovskio kodekso leidėjas kun. Jatulis), tarp kurių – Jovaiša Sorkaitis. Vienas 1536 m. balandžio 22 d. Jono iš Lietuvos kunigaikščių raštas mini Bugenėnų miestelėną Jurgį Surkų (*Georgius Surk oppidanus noster de Bugynany*), kuris už nupirktą kito žmogaus, vardu Dirmėtas, žemę turėjo Jonui teikti vieną žirgą, o Surkus prašė pakeisti žirgo tarnybą 60 grašių piniginiu mokesčiu. Visą tą reikalą vyskupui patvirtino to krašto notaras Morkus Lančkis. Regis, galima susieti Joniškį, Bugenėnus ir Surkus su Lančkiu. XIX a. žemaičių istorikas Vincentas Juzumas siejo Bugenėnus su kaimeliu prie Šiaulių kaimelio, vėliau susijun-

⁴⁰ Relatio anni 1767. In *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*. [T.] 1: *Dioecesis Vilnensis et Samogitiae* (Fontes historiae Lituaniae, t. 1). Ed. Paulius RABIKAIUSKAS. Roma, 1971, p. 403. Plg. 1755 m. ataskaitą: *Ibid.*, p. 375, 378, 380, 383.

⁴¹ *CM*, nr. 128, p. 201: „*plebanus cum suis vicariis [...] missas singulis hebdomadis [...] die dominico de die, feria secunda de sancta Trinitate, feria tertia de sancta Anna, feria quarta pro animabus, feria quinta de omnibus sanctis in matura, in summa vero de Corpore Christi, feria sexta pro animabus, sabbato de Nativitate Virginis Mariae; et si aliquo horum dierum venerit festum, ex tunc praedictae missae in maturis debent compleri, et summa cantetur de festo, vespere similiter ita pro festis et festivis diebus decantentur*“. Plg. su 1514 m. fundacija: *CM*, nr. 117, p. 185–187.

⁴² Skaičiai pagal V. Vaivados patikslintą G. Błaszczyko sąrašą. Žr.: VAIVADA, Vacys. *Katalikų Bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*. Klaipėda, 2004, p. 160–161. Jį koreguojant, Butkiškė paminėta 1524–1525 m., Rietavas – 1529–1531 m., Virbalyje 1511 m. paminėta koplyčia.

gusius į vieną būsimą Šiaulių miestelį. Vis dėlto vargu ar Bugenėnai – Šiaulių sinonimas, nes susirašinėjime su Romos kurija Lančkis, turėjęs daugiau nei leistina beneficijų, save vadina ir Šiaulių klebonu, o kiti mums žinomi ankstyvesni ir vėlyvesni Šiaulių klebonai Bugenėnų nemini⁴³.

Neturint jokių patikimų kunigaikštystės gyventojų skaičių nei jokios patikimos gyventojų tankumo statistikos, nėra prasmės rašyti, kad vienai parapijai teko 600 km² ar net 1 800 m², jeigu tokie arealai buvo netankiai apgyventi. Taip pat atstumas tarp bažnyčių mus klaidina (jeigu tarp bažnyčių atstumas 20 km, žmogus turėjo kartais įveikti daugiausia iki 10 km atstumą, kad ten patektų), ir žinome, kad žmonės sugebėdavo toli nukeliauti dėl šv. Mišių, kaip rodo 1579 m. vizitacijos duomenys⁴⁴. Padėtis toli gražu neideali, ne visai patogi, bet taip pat nevisiškai beviltiška. Bažnyčios pastatytos ten, kur didesnis gyventojų tankumas – jeigu trūksta žmonių šventovei išlaikyti, nėra prasmės ją steigti. Gali būti, kad 1528 m. Viduklės parapijos filialai, Pašaltuonyje (Eržvilke) ir Nemakščiuose įsteigti viliantis, kad pritrauks gyventojų, buvo be didesnių pasekmių. 1579 m. prie Nemakščių būta „miesteliuko“ (*oppidulum*), kur parapinių švenčių metu vyksta mugė, o prie Pašaltuonio, – *aliquot pagi* („kelių kaimelių“). Butkiškių parapijiečiai taip pat išsibarstę toli nuo šventovės, nes prie jos nebūta jokių kaimų arba miestelio⁴⁵.

Tinklo plėtra priklausė nuo bajorų noro ir *pajėgumo* laisvas lėšas skirti šventovių statybai ir įrengimui. Kaip ir turėtų būti, Žemaičiuose matomos tos pačios tendencijos kaip ir Vilniaus vyskupijoje. Per laiką steigėjai tampa dosnesni, reiklesni ir liturgiškai labiau išprusę. 1457 m. rugsėjo 18 d. įsteigdamas Šiluvos bažnyčią, Petras Gedgau-

⁴³ CM, nr. 133, p. 206, 207: „*strenam seu columbationem de toto districtu nostro Saulensi [...] largimur servicia hominum nostrorum in eadem Janiiskij octo ex nomine: Bartko Verbussayczis, Paczus Proszczonoz et Dobkus Soboczonos, Buthkus Soboczonos, Krixtanos Yaxtaycziss, Jawoysuss Sorkajcziss, Nareiko Zeimys, Nartholtus Peuologiss, cum eorum fructibus et servitiis*“ (pataisytas pagal originalo rankraštį: LMAVB RS, f. 1, b. 520). 1543 m. birželio 3 d. popiežiaus Pauliaus III leidimą Morkui Lančkui [LKD, nr. 1651, p. 291] laikyti ir Bugenėnų, ir Joniškio parapijas žr.: CM, nr. 197, p. 298–300. 1536 m. Surkaus suteiktą žr.: *Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie* (Centrinis senųjų aktų archyvas, Varšuva), AR XVIII, dz. 153 (Szawelska Dzierżawa, akta różne 1536–1725): „*Joannes ex Ducibus Lithwanie Dei gratia episcopus Vilnensis Nominatusque Posnaniensis, heres Szawlensis ... coram nobis personaliter Georgius Surk, oppidanus noster de Bugynany debita cum instantia nos petiit ut eidem terram quam tenebat quidam Dyrmeth cum fratribus suis, ex qua nil solvebat tantum equo servicium erat, quam ab eisdem emptum esse ab annis iam nonnullis retulit et quos ducisse iam esse ab eodem servio libertarem constiteremusque eandem in solucione annuali sexaginta grossorum, refferrens se ad relacionem Marci Lanczsky, illius loci vel districtus notarii nostri. Qui retulit coram nobis possessores terre prefate aliquos decuisse, reliquos ita esse pauperes, quod nequiquam possent satisfacere servicium ex terra illa consueto videlicet equo per tempus expeditionis bellice [...] Datum Vilne sabbato ante dominicam Conductus Pasche, millesimo quingentesimo trescesimo sexto*“. Apie Bugenėnų sąsają su Šiauliais žr.: JUZUMAS, Vincentas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas*. Parengė Mindaugas PAKNYS. Varniai, 2013, p. 444, 446, 473. M. Lančkio korespondenciją žr.: CM, nr. 133, p. 205–208, nr. 177–178, p. 271–273, nr. 197, p. 298–300. Apie Šiaulių klebonus žr.: LKD, nr. 781, p. 132; nr. 968, p. 167; nr. 1045, p. 185–186; nr. 1256, p. 255; nr. 1640, p. 289–290; nr. 2058, p. 348. Bugenėnai netapatintina su Telšių valsčiaus Bugėnais.

⁴⁴ *Žemaičių vyskupijos vizitacija...*, p. 121–122 (Betygalos pavyzdys): „dėl klebono aplaidumo [...] mes verčiame eiti į svetimas parapines bažnyčias“.

⁴⁵ *Žemaičių vyskupijos vizitacija...*, p. 152–154. Dėl Butkiškių žr.: *Ibid.*, p. 80–81.

das nemini nei pagonių grėsmės, nei bažnyčios įrangos. Kaip ir dažnas ankstyvas Vilniaus vyskupijos bajoras fundatorius, jis kreipia dėmesį į finansinį parapijos išlaidumą. Taip pat jis nereikalauja papildomų privačių paslaugų sau ir savo šeimai. Kai 1475 m. vyskupas Baltramiejus patvirtino savo pirmtako Motiejaus Alsėdžių fundaciją už savo dosnumą, jis neprideda sąlygų. Tiesa, pamini, kad gyventojai yra naujai (tarkime, sąlyginai naujokai) krikštyti – *gente hac neophita*. Krakių 1478 m. vyskupo fundacijos atnaujinime nerandame jokių sąlygų⁴⁶. Tačiau jau 1484 m. bajorų brolių Stanislovo ir Aleksiejaus Višgirdaičių steigiamoje Krekenavos parapijoje matome sudėtingesnę tvarką. Dargi jokių pagonių nepaminėta; steigimo tikslas – šeimos narių sielų išgelbėjimas, bet tekste įrašyta sąlyga, kad už steigėjų dosnumą teks atlyginti dvasine tarnyba – *omne quartali vigiliis et unam pro animabus nostrorum predecessorum missam et diebus sabbativis missam semper de Beata ac gloriosa Virgine Maria legendam*⁴⁷. Kanauninkas Motiejus taip pat reikalauja šv. Mišių už mirusiuosius bei vigilijos savo sielos naudai (1490 m.). Per laiką Žemaičiuose, kaip ir Trakų bei Vilniaus vaivadijose ir Palenkėje, liturginis ūkis didėja. 1497 m. Mikalojus ir Margareta Davainaitė Šemetos Šaukėnuose įsteigė Dangaus karalienės altorių už trejetą Mišių. Bažnyčios įsteigimo metu Švėkšnos parapija gavo visą liturginę įrangą kartu su kitais turtais, o 1509 m. Batakiuose žemaičių seniūnas (ir Trakų kaštelionas) Stanislovas Jonaitis Kęsgaila reikalavo daugelio madingų Mišių, kad kasdien būtų auka: pirmadieniais Švč. Trejybės garbei, antradieniais – Šv. Onos, trečiadieniais ir penktadieniais – už mirusius steigėjo protėvius, ketvirtadieniais – Visų Šventųjų, o šeštadieniais – Šlovingiausiosios Mergelės Marijos gimtadienio garbei. Devyneriais metais vėliau Mikalojaus Butrimavičiaus našlė Barbora atstatė Šiaulėnų bažnyčią su turtais su sąlyga, kad tas, kas pajunta reikalo naudą, turi pajusti ir savo atsakomybės našta: *quis sentit commodum, sentire debet et onus*⁴⁸. Butrimavičienė pakartoja Kęsgailos Mišių programą su įdomiais niuansais – ketvirtadieniais Visų šventųjų mišios turi būti aukojamos rytais (*in matura*), o Suma – Dievo Kūno šlovei. Mišios – ne skaitytinios, o giedotinos. Šalia klebono parapijai aptarnauti turėjo būti trys beneficijuoti vikarai. Kęsgaila pridėjo savo antspaudą prie Butrimavičienės privilegijos. 1547 m. Butrimavičių duktė (giminaitė) Jadvyga Jurgienė Zenavičienė savo testamentu paskyrė liturginius turtais arba galimybę tokiems įsigyti penkioms bažnyčioms, tarp kurių – jos šeimos įsteigtiems Šiaulėnams (*Szawliški*)⁴⁹.

⁴⁶ *CM*, nr. 55, p. 98–100, nr. 65, p. 109–111, nr. 67, p. 113–116.

⁴⁷ *Ibid.*, nr. 72, p. 120–121.

⁴⁸ Plg. *KDKDW*, nr. 502, s. 611 [Paberžė, 1501 m.], nr. 526, s. 630 [Karkažiškės, 1502 m.], nr. 586, p. 698 [Ukmergė, 1505 m.], nr. 503, p. 707 [Ivaškovičių testamente paminėta kelios Vilniaus miesto ir vyskupijos bažnyčios, 1503 m.], Dory 1511 m., Jelno 1516 ir 1520 m., Traupis 1512 m. minimi: *Acta primae Visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas* (Historiae Lithuaniae Fontes Minores, VIII). Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2015, p. 10, 11, 85, 130, 131, 249.

⁴⁹ *Acta primae Visitationis...*, p. 231, nuoroda 183.

1514 m. gegužės 30 d. Butrimavičienė su vyru Šiaulėnuose užsisakė mažesnę Mišių komplektą – sekmadieniais, antradieniais (turgaus diena) – šv. Ona, penktadieniais – už mirusių. Kiekvienas miestelėnas turi mokėti po 1 grašį, kiekvienas dvaro gyventojas – po 1 grašį. Mišių vynas perkamas už duoklę (*salarium*), kurią moka, kaip mokėdavo moteriškės, kurios pardavinėja žvakes prie bažnyčios. Altoriams žvakės tiekiamos iš dvaro rūšio. Regis, smulki prekyba kulto reikmenimis jau gerai įsitaisiusi ir pastovi – moka ir už kitų liturginių sakramentalijų įsigijimą. Stipendija įsteigta parapijos klebono padėjėjui / mokytojui (?) (*minister*) remti⁵⁰. Vyskupas turi garantuoti, kad parapijos dvasininkai išlaikys savo pareigas. Vilniaus vyskupijos įsteigimo raštuose vyskupas taip pat paminėtas kaip sąlygų įvykdymo garantas. Tik dviejuose išlikusiuose bažnyčios steigimo raštuose kaip priežastis šventovei statyti minimi pagonių papročiai – 1507 m. Tauragės fundacija bei 1536 m. Vilniaus vyskupo ir Šiaulių paveldėtojo Jono iš Lietuvos kunigaikščių raštas Joniškių bažnyčiai⁵¹. Kaip ir Vilniaus vyskupijoje, regis, tik XVI a. antrajame ketvirtyje religinis diskursas „atranda“ pagonių papročius kaip paskatą bažnyčioms statyti.

Nėra aprašymų, kaip atrodo tuometinių šventovių įrengimas. Tiesa, šiuo metu Žemaičiuose išliko keletas tarsi XV a. Dievo Motinos skulptūrų – Platelių Pietà, Laukžemės Dievo Motina, Batakių Dievo Motina su šv. Ona, Veliuonos Dievo Motina, bet visada lieka problema su proveniencija, nes Laukžemės pirma bažnyčia pastatyta XVII–XVIII a., o nėra duomenų, kaip dabartinėje vietoje atsidūrė kitos skulptūros⁵². Ar jos buvo XV a. dovanotos, ar vėliau įsigytos? Vis tiek šie daiktai leidžia įsivaizduoti šventovių puošmenas.

Skirtingai nuo Vilniaus vyskupijos, kurios 1522 m. vizitacijos medžiaga leidžia mums detaliau suvokti, kaip parapijos apsirūpino liturginiais rūbais ir indais, Medininkų vyskupijos archyvinis paveldas mums neteikia tokių vidaus aprašymų – teturime tik 1579 m. Tarkvinijaus Pekulo vizitacijos ataskaitą, kurią savo straipsnyje apie religinį gyvenimą naudojo L. Jovaiša⁵³. Tačiau šis vertingas šaltinis mena jau keletą dešimtmečių po „Reformacijos“, kultūriškai destruktivaus judėjimo, pradžios.

⁵⁰ CM, nr. 117, p. 185–187: „*Item pro vino divino [...] damus [...] salarium, quod dare solent et solebant nobis solkvere vendritrices candelarum circa ecclesiam, quantum veniet. Item candelas pro divino cultu ad alataria, alias pastowniki, necessarias [...] de nostro celario dandas*“.

⁵¹ CM, nr. 106, p. 165; nr. 133, p. 206 [su klaidinga 1526 m. data]. Dabartinė Tauragės rašto forma kelia abejonių dėl jos autentiškumo, bet pats turinys laikomas patikimu. Plg. VAIVADA, V. *Katalikų Bažnyčia ir Reformacija...*, p. 47–53.

⁵² Dėl Batakių statulės žr.: *Žemaitijos vyskupijos vizitacija...*, p. xxxiv. Dėl kitų žr.: *The Lithuanian Millennium. History, Art and Culture*. Ed. by Marius IRŠĖNAS, Tojana RAČIŪNAITĖ. Vilnius, 2015, pav. 20, p. 17; pav. 15, p. 92.

⁵³ *Žemaitijos vyskupijos vizitacija...*, p. xxxiv. Tiesa, 1520 m. rugsėjo mėn. Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis ketino apsilankyti Žemaitijoje, tačiau jo patarėjai jį atkalbėjo – esą dėl prastų rudens orų. Primo atstovas Jonas Albinas sušaukė Medininkų kanauninkus ir paskelbė, kad vyskupiją vizituos. Nors kanauninkai pripažino Albino įgaliojimus, tačiau susirinkę kapituloje vizitatoriaus akivaizdoje katedros dvasininkai galų gale Albiną ignoravo, o pastarasis juos visus atskyrė nuo sakramentų, žr.: *Acta primae Visitationis...*, p. xxvi.

Nuo XV a. paskutinio dešimtmečio Žemaičiuose gyvenusių dvasininkų, magnatų ir bajorų testamentai dažniau mini dovanas, skirtas ir bažnyčių aprangai – šilko audinius arba drabužius, tiek vyrų, tiek moterų, paliktus arnotui pasiūti, aukso bei sidabro kielikams kurti. Tyčinė išimtis – vyskupas Martynas III (II) Lietuvis, kuris tiesiai paaiškino atsisakęs palikti pinigų statyboms vykdyti, kielikams, kryžiams, arnotams, varpams pirkti, nes aktualesnis klausimas, – kaip atlyginti dvasininkams taip, kad jie atliktų sielovadinius įsipareigojimus⁵⁴. Gausiausias bažnytinių reikmenų testamentinio palikimo pavyzdys yra turbūt Šiaulių laikytojas Mikalojus Stanislovaitis Kęsgaila, kuris savo 1523 m. gegužės 15 d. testamentu kelioms bažnyčioms dviejose vyskupijose paliko įvairaus turto. Medininkų vyskupijos Batakių Šv. Onos bažnyčia jį paliko auksinio aksomo audinį. Kražių Šv. Mykolo bažnyčia Kražiuose jį dovanojo auksinio satino *odnorathky* (vienaeilį drabužį) arnotui pasiūti. Platelių bažnyčia gavo juodo aksomo arnotą, kaip ir Šiluvos Švč. Mergelės Marijos bažnyčia. Veliuonos bažnyčia turėjo gauti 3 kapas grašių kapai pasiūdinti, o netoliese esanti Skirsnemunės Šv. Jurgio koplyčia gavo juodo damasto arnotą⁵⁵. Vis dėlto didesnė dalis palikimo atiteko Vilniaus vyskupijos šventovėms. Jis norėjo Vilniaus katedros Kęsgailos koplyčioje pastatyti altorių Šv. Mikalojaus garbei, kur altarista už mirusių turėtų aukoti dvejas šv. Mišias per savaitę, tam jis padovanojo savo sabalo kailinių aukso aksomo pamušalą arnotui pasiūti ir 2 sidabro markes kielikui pirkti. Altaristai jį taip pat padovanojo savo šveicarišką mišiolą⁵⁶. Savo altoriui Svyrionyse jis padovanojo juodo aksomo arnotą, o parapijos bažnyčia atidavė aukso aksomo audinį, apsiūtą šermuonėlių kailiais, arnotui pasiūti; be šių dovanų, jis altaristai suteikė medžio drožinių, išraižytų Vilniaus meistro Jurgio, kainavusių 20 kapų (iš kurių 10 jau buvo sumokėtos, o likusią dalį turėjo sumokėti Mikalojaus našlė Elžbieta). Jo našlė turėjo perduoti jo oficialius proginius aukso ir sabalo valstybės veikėjo drabužius ir už tuos pinigus nupirkti 20 uolekčių aukso spalvos aksomo, iš kurių pusė turėjo būti paskirta Vilniaus ir pusė Kauno bernardinų vienuolynams arnotams siūti. Kauno vienuoliai turėjo gauti jo Bibliją. Dar kartą matome, kaip turtingesnis koliatorius paskyrė didesnę palikimo dalį Vilniaus vyskupijos bažnyčioms ir vienuolynams. Vienuolynų Žemaičiuose, kaip žinoma, nebūta iki pat XVII a. pr. – bet tai ne dėl to, kad ta kunigaikštija būtų pagoniška, o dėl to, kad trūko labai turtingų rėmėjų (neturinčių vienuolyno kitur), o XVI a. vietinis elitas negalėjo remti vienuolyno steigimo, ypač atsi-

⁵⁴ „*Non pro fabrica ecclesie, non pro calicibus, non pro crucibus, non pro ornamentis, non pro campanis neque aliquibus rebus mobilibus, sed pro augmentandis tum canonicorum tum mansionariorum suorum redditibus ut paupertate liberati et de vite necessariis missa cura tum Deo servire tum pro benefactoribus ecclesie orare commodius valeant*“. Apie Martyno testamentą žr. ROWELL, S. C. Martin III...

⁵⁵ RABIKAUSKAS, Paulius. Žemaičių vyskupai (1417–1609). Nauja Žemaičių vyskupijos XV–XVI a. istorija. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, 1996, t. X, priedas nr. 4, p. 52–53; *Acta primae Visitationis...*, p. xlvi testatorius klaidingai pavadintas Jonu Stanislovaičiu Kęsgaila.

⁵⁶ *Curicense* – turima omenyje Šveicarijos Kūras (Chur), ne Ciurichas (lot. *Turicum*): *Missale Curiense*, im Auftrag von Heinrich VI, Bischof von Chur. Augsburg, 1497.

radus protestantams, kurie atitraukė lėšas nuo katalikiškos infrastruktūros plėtros ir pasisavino / atsiėmė jau dovanotą turtą⁵⁷.

Bent pora žemaičių kanauninkų ir klebonų sugebėjo skaityti teologinius veikalus, kaip matyti iš 1490 m. lapkričio 8 d. kanauninko Motiejaus knygų rinkinio, kurį jis testamentu pasidalino su katedros broliais – dvi pamokslų knygas (prie vienos jų jis pats dirbo (neaišku, ar tas darbas raštininko, ar autorius) perdavė Medininkų bažnyčiai, kitą kartu su „Trijų karalių istorija“ – Luokės klebonui Simonui Gardiniškiui ir dar vieną – Betygalos bažnyčiai⁵⁸. Iš Tarkvinijaus Pekulos vizitacijos sužinojome, kad 1579 m. tam tikrose Žemaičių parapijose būta senų (regis, seniai įgytų) knygų.

Atlaidai buvo gaunami iš vietinių ordinarų, keliaujančių prelatų (svetimų vyskupų, popiežiaus pasiuntinių), nors žemaičių atveju – ne iš paties popiežiaus, kad skatintų pamaldumą (pvz., Dievo Kūnui, būtinų maldų sakymui). Gausus išlikęs atlaidų raštų rinkinys priklausė Luokės Dievo Motinos ir Visų Šventųjų bažnyčiai (1471–1519 m.). Šie raštai išlikę atsitiktinai pagal vėlyvesnes (XVII–XIX a.) kopijas⁵⁹. Jų tikslas – skatinti pamaldumą, lankymąsi bažnyčioje ir pastato statybas, įrengimą, remontą; pagarba Dievo Kūnui (nuo 1499 m. ir parapijos patrocinių dalis) stipriai pabrėžiama, atlaidai teikiami ir tiems, kurie dalyvauja Švč. Sakramento procesijose. Žinoma, Luokės bažnyčia nėra vienintelė, gavusi tokias privilegijas; tai ne išimtis, o panašiau į taisyklę – per 1499 m. popiežiaus malonę ir pagal žemaičių seniūno Stanislovo Jonaičio supliką dvasinės malonės teikiamos ir Kražių parapijos mėnesinės Dievo Kūno procesijos dalyviams. Istoriografijoje seniai minimos Martyno Mažvydo pastabos apie pasienio parapijų atlaidų šventes – savotiška dvasinė pramoga, bendruomenės ir šeimos šventė, prekybos ir darbo ieškojimo šventė – Tauragės (Šv. Jurgio, balandžio 23-ioji, Dievo Kūno, gegužės 21-oji / birželio 24-oji), Batakių (Šv. Ona, liepos 25-oji), Švėkšnos (Šv. Jokūbas Didysis, liepos 26-oji), Veliuonos (Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo, rugpjūčio 15-oji), Šiluvos (Švč. Mergelės Marijos gimtadienis, rugsėjo 8-oji), Jurbarko (Šv. Kryžiaus išaukštėjimo, rugsėjo 14-oji). Į jas eina parapijiečiai, nebūtinai žemaičių kilmės, tai yra pasienio reiškiny. Atlaidų šventės ir kitos mugės susietos su religijos reikalais. 1579 m. Viduklės vikaras vizitatoriui paaiškino, kad nuvyksta į Nemaškčių filialą (atstumas – 9 km) tik du sykius per metus – Didžiąją savaitę klausyti išpažinčių ir teikti Komunijos ir per Švč. Trejybės šventę, „nes ten vyksta mugė (*nundine*) ir susirenka daugybė žmonių“. Bažnyčios patrociniacija – Švč. Trejybė. Pašaltuonį (Eržvilką) aplankė tik per koplyčios šventę (Šv. Jurgio) ir Didžiąją savaitę (kelio būklei esant gerai)⁶⁰. Katalikų papročiai – platesnio asmens ir visuomenės gyvenimo dalis, o ne privatus reikalas. Martynui Mažvydui gal ir nepati-

⁵⁷ Plg. VAIVADA, V. *Katalikų Bažnyčia ir Reformacija...*, p. 193–197.

⁵⁸ *CM*, nr. 73, p. 122–126.

⁵⁹ JOVAIŠA, L. *Op. cit.*, p. 123–124. Dalis Luokės raštų publikuota: ROWELL, S. C. *Martin III...*, pp. 51–53.

⁶⁰ *Žemaičių vyskupijos vizitacija...*, p. 150.

ko, bet žvakių deginimas (mirusiųjų atminimui), kaip ir atlaidai, jau seniai įsišakniję šių žmonių (liuteronų neofitų) religinėje praktikoje⁶¹.

Įvairių socialinių sluoksnių pasauliečiai palaikė ne vien tik atlaidus, procesijas ir kitas katalikiškojo pamaldumo apraiškas. Jau XVI a. pirmojoje pusėje, jeigu ne anksčiau, miestelėnai ir bajorai susibūrė į brolijas, pvz., Kražių brolija, kurios reglamentai aprašomi T. Pekulos vizitacijos medžiagoje, įsteigta dar gerokai prieš 1533 m.; kitais metais brolijos altarista pasirodė Gniezno apeliacijos byloje. Altoriui steigti ir altaristai išlaikyti reikalauta nemažai laiko ir turto. Brolijos kūrimas – svarbus krašto christianizacijos rodiklis, nes religinis savanorių susibūrimas, kurio tikslas – maldos už mirusiuosius, dvasinių paslaugų užsakymas ir organizavimas, savitarpio pagalbos teikimas nariams. Brolija tampa sąmoningų parapinės bendruomenės branduolys⁶².

Vietoje išvadų

Kaip žinoma, XIV a. Žemaitija – labiausiai karo nusiaubta Lietuvos dalis, priešų okupuota iki pat 1409 m. Oficialusis Lietuvos krikštas, Vilniui pavaldžiose teritorijose pradėtas jau 1387 m., ėmė reikštis Žemaičiuose tik 1413–1417 m., praėjus daugiau kaip vienos kartos patirtims, kai LDK suvereną Jogaila su pusbroliu sąjungininku didžiuoju kunigaikščiu Vytautu aktyviau siekė įtvirtinti (Romos) katalikų tikėjimą ir praktiką naujai įsteigtosios Medininkų vyskupijos žemėse. Krašto gyventojų atsivertimas iš vienos dvasinės, paprotinės sistemos į kitą trunka ganėtinai ilgai – mažiausiai porą trejetą kartų. Dėl suprantamų priežasčių (karo buveinė, prieštaravimas svetimai (taip pat ir krikščionių) valdžiai, prievartos prispausti gyventojai ir kt.) Žemaitijos ūkinė padėtis buvo smarkiai menkesnė už Trakų ir Vilniaus vaivadijų. Todėl neturėtų būti keista, kad bažnytinėms struktūroms susiformuoti vietoje reikėjo nemažai laiko ir gyventojų pastangų (bet ne stebėtinai daugiau nei Vilniaus vyskupijoje). Nors parapinių bažnyčių tinklo tankumas yra svarbus krašto christianizacijos rodiklis, tačiau nesant duomenų apie šalies apgyvendinimo tankumą jis lieka be didelės prasmės. Iš esmės kulto pastatai statomi ten, kur gyvena žmonės, jie nestatomi dykumoje (išimtis – šv. Benedikto regulos besilaikantys vienuolynai). Žemaičiuose jau XVI a. viduryje, vietiniams bajorams įsitraukus į tradiciją statyti katalikų šventyklas arba atskirus altorius savo šeimos mirusių ir gyvų narių dvasinės sveikatos labui ir visuomeninei atminčiai, bažnyčių ir koplyčių skaičius padidėjo ir jos pradėjo efektyviau tarnauti visiems vietiniams gyventojams. Šio proceso tolesnę raidą užkirto naujos krikščioniškos Romos Katalikų baž-

⁶¹ JOVAIŠA, L. Op. cit, p. 124; VAIVADA, V. *Katalikų Bažnyčia ir Reformacija...*, p. 45–47. MAŽVYDAS, Martynas. *Katekizmas ir kiti raštai*. Red. Giedrius SUBAČIUS. Vilnius, 1993, p. 672–674 (Laiškas V, 1551 m.).

⁶² JOVAIŠA, L. Op. cit., p. 122–123; *Žemaičių vyskupijos vizitacija...*, p. 254–258. Apie 1534 m. altaristą žr. aukščiau.

nyčios alternatyvos. Reformacija iš dalies naikino, o ne tik toliau kita kryptimi skatino žemaičių krikščionybės ir jos praktikos raidą. Altorių naikinimas reiškė Mišių skaičiaus, dažnumo ir galimybės apsilankyti mažėjimą, taigi buvo destruktivus – bajorai sugalvos naujų būdų save išreikšti per viešą religinį gyvenimą, liturginei atminčiai tapus nuskurdinta. Vis tiek net suskaldytai krikščionybei nekilo jokios grėsmės iš „pagonybės“.

Kartais teigiama, kad Žemaičiuose trūko dvasininkų. Žiūrint į šaltinių bazės stygių, nėra pagrindo duoti visavertį atsakymą į šį klausimą. Vis dėlto akivaizdu – esant mažam beneficijų skaičiui (dvasininkai būdavo užėmę – ne visada teisėtai – po keletą beneficijų), tarp dvasininkų būta didelės konkurencijos, siekiant, jų manymu, tinkamų pajamų. Vyskupas Martynas Lietuvis testamentu savo turtus paskyrė ne šventovėms puošti, o kanauninkų bei mansionarijų pajamoms užtikrinti.

1461 m. sausadienių šeštadienį Medininkų vyskupas Jurgis Vilnietis savo katedroje pašventino Mazovijos kilmės dvasininką Motiejų iš Krasnės į padiakonus, diakonus ir kunigus, o Pultusko (Płocko vyskupijos, kur Motiejus eis Sławomierzo klebono pareigas) oficijolo metrikeoje išlikę patvirtinimo raštai⁶³. Būtų netikėtina, kad per penkiasdešimt metų žemaičių ordinarai įšventino tik vieną užsienietį į kunigus ir jokio vietinio. Pasak A. ir M. Bumblauskų, „pirmuoju žemaičių kilmės dvasininku laikomas Martynas iš Žemaitijos, vyskupavęs 1483–1492 m.“⁶⁴. Galbūt čia praleisti svarbūs žodžiai „mums aiškiai žinomu“. Tiesa, nedaug težinome apie XV a. žemaičių klebonus ir jų kilmę – Luokės Mikalojų (1466–1471 m.), Raseinių Petrą (1471–1478 m.), Šiluvos Joną (1466 m.) arba apie porą Medininkų dvasininkų Tomų, likusių be pavardės arba kilmės įrodymo⁶⁵. Pirmieji Žemaičiuose dirbę atseit vietiniai arba užsienio klebonai iš viso mums kol kas nežinomi. Viduramžiais būsimi kunigai išmoko savo darbo gyvendami su klebonu arba mokydami parapijos, katedros mokykloje. Maža jų dalis stojo į universitetą. Pirmosios Romos katalikų seminarijos įsteigtos po 1562–1563 m. Tridento suvažiavimo dekretu *Cum adolescentium aetas*, o jau 1574 m. žemaičių vyskupas Jurgis Petkevičius testamentu paskyrė 1 700 kapų grašių dylikai žemaičių studentų Vilniaus jėzuitų akademijoje išlaikyti⁶⁶. Nors Žemaitijoje tikrai tarnavo Vilniaus ir Płocko vyskupijų dvasininkai, tačiau būtų labai skubota neigti vietinės kilmės klebonų buvimą. Jau minėtas Raseinių dvasininkas (notaras) Aleksiejus mums žinomas ne vien tik dėl jo kelionės į Romą, bet ir dėl jo veiklos Krokuvos vyskupijoje.

⁶³ *Archiwum Diecezjalne w Płocku* (Płocko vyskupijos archyvas, Plockas), Acta Officialatus Pultusk 9/2/110 (1461–1467, 1489), l. 57v–58v. Ten sutelkti trys vyskupo Jurgio Vilniečio raštai: „*Georgius Dei gratia episcopus Mednicensis, Significamus tenore presencium, quibus expedit generaliter universis, quomodo de anno [...] sabbato Quatuor Temporum, quo in ecclesia Domini canitur laus [...] intret sacrosanctorum ordines solempniter [...] in ipsa ecclesia Mednicensi tali discretum Mathiam de Crasne electum dyocesis Plocensis vita examinatum ydoneum repertum ad gradum subdyaconatus promotum*“ (l. 58).

⁶⁴ BUMBLAUSKAS, A.; BUMBLAUSKAS, M. Op cit., p. 192.

⁶⁵ LKD, nr. 1397, p. 249; nr. 1964, p. 334; nr. 694, p. 124; nr. 2447, 2448, p. 401.

⁶⁶ Plg. ORCZYK, Adam. *Kształcenie i formacja duchownych w średniowieczu*. Lublin, 2013. Apie Petkevičiaus testamentą ir vėlyvesnę žemaičių seminariją žr.: BŁASZCZYK, G. *Diecezja żmudzka...*, s. 134–135. Gerokai kritiškesnę padėties vertinimą pateikia: BUMBLAUSKAS, A.; BUMBLAUSKAS, M. Op. cit., p. 192.

Negali būti nė menkiausios abejonės, kad Žemaičiuose, kaip ir kitose LDK vyskupijose, žmonės ilgai išlaikė senus dvasinius papročius. Dar XX a. 4-ajame dešimtmetyje Italijos pietuose „pagoniški papročiai“ tebesitęsė, nors vietiniai gyventojai save laikė gerais katalikais. Lankytojai Žemaitijoje tokius reliktus pastebėjo ir aprašinėjo (kartais jų ieškodavo ir atitinkamai surasdavo; kitur Europoje ieškojo raganų). Vis dėlto tarp žemaičių negalima kalbėti apie „pagonybę“ kaip apie religinę sistemą arba struktūrą, pajėgią konkuruoti su katalikybe kaip visuomenės viešojo gyvenimo veikėja. 1440–1442 m. net kai kuriems žemaičių „vytautiško“ elito nariams ruošiantis kilti prieš naująjį valdovą Kazimierą Jogailaitį, nebūta prieštaravimų Bažnyčiai, o neįvardytas pretendentas į žemaičių seniūnus nusprendė pabėgti pas Mykolą Žygimantaitį Mazovijoje. Regis, jam trūko svarios paramos Žemaitijoje. Kazimieras prašė Vokiečių ordino didįjį magistrą šio žmogaus nepraleisti, nes esą jis „toks pagonis, tikras švento tikėjimo [priešas]“, dabartine politine kalba – teroristas.

Lieka beprasmiška ieškoti „konversijos pabaigos“, nes atsivėrimui Dievui nėra galo; procesas tęsiasi nuolat, o rezultatas nėra garantuotas. Neinama nuo „pagonybės“ iki „tikros konversijos“, kaip nuo feodalizmo per socializmą iki komunizmo pergalės. Senų „pagoniškų“ papročių, pvz., Vilniaus verbų, išlikimas kasdienybėje nereiškia atsisakymo gerbti Jėzų Kristų arba puoselėjimo kitos, priešingos, dvasinės sistemos. Vis dėlto verta įžvelgti, kada krikščionių tikėjimas ir Bažnyčios papročiai įsišaknija visuomenėje, o tai aiškiai matoma jau XVI a., o ne XVII a. pradžioje.

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

- Acta primae Visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus kapitulos archyvo Liber IIIb atkūrimas* (Historiae Lithuaniae Fontes Minores, VIII). Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2015.
- Acta Capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII = Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.* T. 1: 1502–1533. Sud. Darius ANTANAVIČIUS, Dalia E. STAŠKEVIČIENĖ. Vilnius, 2018.
- Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens.* T. 7. Ed. Irena SUŁKOWSKA-KURAŚ, Stanisław KURAŚ et al. Roma, Lublin, 2006.
- Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis.* Pars I: 1416.II.13 – 1609.IV.2 (Fontes historiae Lithuaniae, vol. III). Collegit Paulus JATULIS. Roma, 1984.
- JUZUMAS, Vincentas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas*. Parengė Mindaugas PAKNYS. Varniai, 2013.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos vilnensis.* Wyd. Jan FIJAŁEK, Władysław SEMKOWICZ. T. 1. Z. 3: 1501–1507. Kraków, 1948.
- Lietuvos Metrika.* Knyga 12: 1522–1529. *Užrašymų knyga 12.* Parengė Darius ANTANAVIČIUS, Algirdas BALIULIS. Vilnius, 2001.
- Lietuvos Metrika.* Knyga 14: 1524–1529. *Užrašymų knyga 14.* Parengė Laimontas KARALIUS, Darius ANTANAVIČIUS. Vilnius, 2008.
- Lietuvos Metrika.* Knyga 17: 1530–1536. *Užrašymų knyga 17.* Parengė Laimontas KARALIUS. Vilnius, 2015.
- Lietuvos Metrika.* [Knyga 224:] 1522–1530. *4-oji Teismų bylų knyga.* Parengė Stanislovas LAZUTKA, Irena VALIKONYTĖ ir kt. Vilnius, 1997.
- Lietuvos Metrika.* [Knyga 229:] 1540–1541. *10-oji Teismų bylų knyga.* Parengė Stanislovas LAZUTKA, Irena VALIKONYTĖ, Saulė VISKANTAITĖ-SAVIŠČEVIENĖ. Vilnius, 2003.

- Lietuvos Metrika*. Knyga 231: 1540–1543. 12-oji Teismų bylų knyga. Parengė Irena VALIKONYTĖ, Neringa ŠLIMIENĖ, Saulė VISKANTAITĖ-SAVIŠČEVIENĖ, Lirija STEPONAVIČIENĖ. Vilnius, 2007.
- Lietuvos Metrika*. Knyga 523: 1528. *Viešųjų reikalų knyga 1*. Parengė Algirdas BALIULIS, Artūras DUBONIS. Vilnius, 2006.
- MAŽVYDAS, Martynas. *Katekizmas ir kiti raštai*. Red. Giedrius SUBAČIUS. Vilnius, 1993.
- Missale Curiense*, im Auftrag von Heinrich VI, Bischof von Chur. Augsburg, 1497.
- Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*. [T.] 1: *Dioceses Vilnensis et Samogitiae* (Fontes historiae Lituaniae, t. 1). Ed. Paulius RABIKASKAS. Roma, 1971.
- SAWICKI, Jakub. *Concilia Poloniae: źródła i studia krytyczne*. [T.] II: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*. Warszawa, 1948.
- Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579) = Visitatio dioecesis Samogitiae (A.D. 1579)* (Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae, vol. 1). Parengė Liudas JOVAIŠA, Juozas TUMELIS. Vilnius, 1998.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

192

- ALIŠAUSKAS, Vytautas; JASZCZOŁT, Tomasz; JOVAIŠA, Liudas; PAKNYS Mindaugas. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* (Bažnyčios istorijos studijos, t. 2). Vilnius, 2009.
- BARONAS, Darius. Piligrimai iš Lietuvos – Romos Šv. Dvasios brolijos nariai 1492–1503 m. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, 2014, t. XXXVIII, p. 15–25.
- BARONAS, Darius; ROWELL, S. C. *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius, 2015.
- BŁASZCZYK, Grzegorz. *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Ustrój*. Poznań, 1993.
- BŁASZCZYK, Grzegorz. *Herbarz slachty żmudzkiej*. T. 1–6. Warszawa, 2015–2016.
- BRUŽAITĖ, Reda. LDK parapiinės dvasininkijos ir pasauliečių teisminiai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis). In *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2010, t. 3, p. 59–84.
- BRUŽAITĖ, Reda. *Vilniaus ir žemaičių vyskupijų parapiinė dvasininkija XV–XVI a. trečiajame ketvirtyje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2012.
- BUMBLAUSKAS, Alfredas; BUMBLAUSKAS, Mangirdas. *Žemaitijos krikštas. Christianizacijos procesas XV–XVII a.* Vilnius, 2018.
- FJJAŁEK, Jan. *Życie i obyczaje kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego*. Kraków, 2002.
- GUDMANTAS, Kęstutis. Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielskio *Viso pasaulio kronikoje*. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos* (Biblioteka archyvi lithuanici, t. 7). Sud. Sergejus TEMČINAS, Galina MIŠKINIENĖ, Marina ČISTIJKOVA, Nadiežda MORZOVA. Vilnius, 2009, p. 28–44.
- The Lithuanian Millennium. History, Art and Culture*. Ed. by Marius IRŠĖNAS, Tojana RAČIŪNAITĖ. Vilnius, 2015.
- MISIUS, Kazys. Kaltinėnų bažnyčios ir parapijos praeities bruožai. In *Kaltinėnai. Šilalės kraštas*. Sud. Kazys MISIUS, Virginijus JOCYS, Albina AUKSORIŪTĖ. Vilnius, 2010, p. 279–298.
- ORCZYK, Adam. *Kształcenie i formacja duchownych w średniowieczu*. Lublin, 2013.
- RABIKASKAS, Paulius. Žemaičių vyskupai (1417–1609). Nauja Žemaičių vyskupijos XV–XVI a. istorija. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, 1996, t. X, p. 22–85.
- ROWELL, S. C. Church Court Records as Evidence for the Christianisation of Lithuanian Society in the Late-15th and Early-16th Century. In *Mobility in the Eastern Baltics (15th–17th Centuries)* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIX). Ed. by Dainius ELERTAS. Klaipėda, 2014, pp. 33–52.
- ROWELL, S. C. Fr Mažvydas, Žemaitija and the Gniezno Court of Appeal. In *The Reformation in the Southeast Baltic Region* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXV). Ed. by Arūnas BAUBLYS. Klaipėda, 2017, pp. 163–188.
- ROWELL, S. C. Ginčai ir jų sprendimai XV a. Lietuvoje: apgautų pirklų bei nusikaltusių kunigų pavyzdžiai. *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, t. 20, p. 9–20.

- ROWELL, S. C. Imitating a Cathedral, or Safeguarding Parochial Foundations? Why Establish a Mansionary Chapel in the Dioceses of the Grand Duchy of Lithuania in the Early Sixteenth Century? In *Verbum movet, exemplum trahit. The Emerging Christian Community in the Eastern Baltic* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXIII). Ed. by Marius ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2016, pp. 147–186.
- ROWELL, S. C. Martin III, Bishop of Medininkai, Archdeacon and Canon of Vilnius: the Lawyer Bishop. In *Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių – naujaisių laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXVII). Sud. Vacys VAIVADA. Klaipėda, 2013, p. 36–60.
- ROWELL, S. C. Whatever Kind of Pagan the Bearer Might be, The Letter is Valid. A Sketch of Catholic-Orthodox Relations in the Late-Mediaeval Grand Duchy of Lithuania. *Lithuanian Historical Studies*, 2014, vol. 18, pp. 47–66.
- SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitais 1409–1566 metais*. Vilnius, 2010.
- VAIVADA, Vacys. Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Karšuvos valsčiaus pavyzdys. In *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. Marius ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 205–219.
- VAIVADA, Vacys. Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Kražių valsčiaus pavyzdys. In *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. Marius ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 220–244.
- VAIVADA, Vacys. Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Telšių valsčiaus pavyzdys. In *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. Marius ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 245–262.
- VAIVADA, Vacys. Krikščionybės įsitvirtinimo Žemaitijoje XV a. pab. – XVI a. vid. klausimas: parapijų tinklo raidos ir asmenvardžių kaitos aspektas. In BARASA, Darius; ELERTAS, Dainius; MILTAKIS, Egidijus; ROWELL, S. C.; SKURDAUSKIENĖ, Jolanta; ŠČAVINSKAS, Marius; VAIVADA, Vacys. *Vertybių transformacijos: Baltijos regiono rytinė pakrantė XIII–XVIII amžiais*: kolektyvinė monografija. Sud. S. C. ROWELL. Klaipėda, 2015, p. 138–149.
- VAIVADA, Vacys. *Katalikų Bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*. Klaipėda, 2004.
- WERTHEIMER, Ludwig. Illegitimate birth and the English clergy 1198–1348. *Journal of Medieval History*, 2005, vol. 31, no. 2, pp. 211–221.
- WIŚNIEWSKI, Eugeniusz. *Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne*. Lublin, 2004.

DELINQUENT CLERGY IN 15TH AND 16TH-CENTURY ŽEMAITIJA FROM LAURYNAS THE INFANTICIDE TO THE BRAWLER MAŽVYDAS. CHURCH COURT RECORDS AS INDICATORS OF STAGES IN THE CHRISTIANISATION OF ŽEMAITIJA

S. C. Rowell

Summary

This article surveys the complex issue of the Christianisation of Žemaitija, seeking to illustrate the establishment of the new Faith with the aid of Church court sources (supplications to Rome from the end of the 15th century and appeals to the provincial court

of appeal in Gniezno), the foundation of churches and altars which took on extra vigour from 1500 onwards, until the chaos and destruction caused by the Reformation movements slowed the process of Catholic parish endowment for some time, as the limited amount of boyar dispensable income was diverted elsewhere to Protestant foundations. Despite the survival of so-called pagan practices (as was the case throughout Europe in some places until the 1930s at least) which came to the attention of clerics as Reformation polemics changed the discourse of ecclesiastical disputes (over what is true Christianity and what is Papist paganism), heathen cults did not exist in early modern Lithuania as a system capable of competing with the albeit imperfectly established Catholic (or Protestant) structures. Since the conversion process does not come to an end in the life of men or nations, it is worth considering when (in this case) Catholic practices and institutions become embedded in society, usually after at least two or three generations from 'official' conversion.

To this end, we note when punishment for delinquent clergy begins to appear in the very poor written record for 15th-century Žemaitija (the 1470s), and how clerical and lay cases began to feature in increasing numbers in the Medininkai Consistory and before the Gniezno court of appeal (from the 1500s to the 1520s). In this case, we highlight a case involving the Alsėdžiai parish priest and namesake (kinsman) of the Lithuanian Lutheran Martynas Mažvydas. In the 1530s, the elite of central Žemaitija had recourse to church courts in matters of testamentary legacies and disputes with priests and whole local parish communities (Šilalė, Kaltinėnai). We find earlier evidence of the functioning of parish fraternities (at least 30 years earlier than believed so far) and the sending of supplications to Rome for spiritual favours (permission to select a confessor, to own a portable altar) in much smaller numbers and much later than in the case of the Diocese of Vilnius. The building of churches by the gentry elite and the foundation of altars also begin to increase notably in frequency from 1500, as has been noted for a long time by historians. The cult of the Body of Christ (with processions and indulgences) appears to have grown in popularity also from the 1490s, and indulgenced parish fairs held in the late summer still attracted Lutherans from the Prussian borderlands in the 1550s, even in the face of Lutheranism. All of this evidence confirms the results of previous research, including Vacys Vaivada's detailed study of the prevalence of the use of Christian names by Žemaitijan gentry and peasants in the period 1475 to 1528, that Catholicism was firmly rooted across Žemaitijan society by the turn of the 15th and 16th centuries. While the demographic density of Žemaitija remains unstudied, it is logical to assume that the network of parish churches reflects the major population centres of Žemaitija, or, in the case of Butkiškės, attempts to establish centres servicing a wider radius of inhabitants. The distance between churches or the large radius of their presumed service radius hindered regular attendance at Mass by some people, but those distances could be overcome, especially as these occasions could be combined with other purposes, such as visiting markets.